

Keresztény források

1.

Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak¹
(Fordítás latinból)

Légrad, 1661. július 5.

Excellenciás Gróf Urak!

A törököknél minden csendes és híre sincsen mozgolódásnak, ezért nem győzők csodálkozni, honnan kaptak hírt Excellenciátok a törökök mesterkedéseiről és a budai vezér ellenem és váram ellen² irányuló készülődéséről, amiért Excellenciátok óva intenek ennek a várnak az építésétől. Ezen igyekezett Wassenhoven mérnök úr³ is, mikor hozzám visszatért. Látom ebből, hogy Excellenciátoknak nincsenek pontos értesülései az ügy állásáról. Tisztelettel kérem tehát, vizsgálják meg alaposabban az én érveimet is. Ha ezt megteszik, bizonyos vagyok benne, hogy nem beszélnek le erről a munkáról, hanem inkább készségesen segítenek majd tanáccsal és tettel.

Magát a helyet, földrajzi helyzetének alkalmasságát levélben sehogy sem tudom leírni, erről Wassenhoven jobban tudja tájékoztatni Excellenciátokat. Katonai tekintetben azonban mondhatom, hogy ez a hely pajzsa vagy bástyája az egész Muraköznek, sőt Szlavónia egész határvidékének, innen le a Dráván keresztül, és aki ura ennek a hegynek, ura a Muraköznek és a két folyónak, a Murának és a Drávának. És ha a törökök (amint akarták is) elfoglalták volna ezt a hegyet, sem a Kapronca, sem más vár nem zavarhatná meg őket Szlavónia birtoklásában. Az igazság az, hogy hatvan éve senki nem szemlélte meg ezt a helyet, csak a mostani basa, aki az elmúlt május hónapban kétezer emberrel idejött, és mindent személyesen, a legalaposabban megvizsgált, és nem is mulasztotta volna el ennek a helynek az elfoglalását, ha én idejében meg nem előzöm. Ez volt tehát az első oka annak, hogy nem halogathattam a dolgot. Ha a basa szándéka nem kényszerített volna erre mindenképpen, természetesen jobb alkalomra vártam volna. De még ha nem is akarta volna elfoglalni a török azt a helyet, nekem akkor is birtokba kellett volna vennem, a következő okokból:

1. Mivel a Dráva áradása annyira megrongálta Légradot, hogy sok ház beleomlott, és maga a vár is alig van húsz lábnyira a víztől, egy fél évig sem lehettem volna biztos afelől, hogy a vár nem roskad-e a folyóba. Hová mehettem volna akkor, és hová helyezhettem volna át a várat, mikor ott már egyáltalán nem volt hely, amely biztos lett volna az ártól.

¹ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 116–119. (A latin nyelvű eredetit lásd Zrínyi Miklós összes művei 1958. II. 540–544. Fordította *Csapodi Csaba*.)

² Zrínyi-Újvár ellen.

³ Guislain Segers d'Ideghem von Wassenhovenről, Belső-Ausztria főhadmérnökéről lásd *Domokos* 2012.

2. Az a hely olyan közel van Légrádhhoz, hogy az ágyúgolyó elér onnan ide. Azonkívül, amióta én a Muraközben tartózkodom, azóta több mint kétszáz embert raboltak el innen, mert arról a hegyről, mint valami őrtoronyból meg lehet látni minden egyes embert, aki Légrádba vagy Kotoribába megy, és el lehet fogni büntetlenül.

3. Légrádtól Kotoribáig kilenc őrhely van, amelyeket részint saját költségemen, részint királyi fizetés címén fönn kell tartanom. Csakhogy a fizetés olyan késlekedve érkezik, és olyan csekély, mintha nem jönne semmi. Így tehát ezt a vonalat a magam költségén már nem tudom védeni. Az a hegy nagy megtakarítás nekem, mert hat őrhelyet pótol, és jóllehet, itt több katonára lesz szükség, mint azon a hat őrhelyen, mégis a katonákat itt könnyebb eltartani, mert szőlővel, szántófölddel, minden szükségessel el vannak látva. Légrád környékét viszont az áradások annyira tönkretették, hogy sok katona arra gondol, hogy eltávozik.

4. Ha az a gyanúnk, hogy háború fenyeget, vagy legalábbis olyan béke, mint amilyen eddig volt, vagy ha a törökök megtámadják Komáromot⁴ (amint néhány évvel ezelőtt is megtették), vagy az ország más vidékének akarnak bajt okozni, sehova sem vihetek segítséget, ha csak ötszáz török is szállja meg ezt a hegyet. Még akkor is így van ez, ha nem építenek itt erősséget. Most azonban, ha itt megvetem a lábamat, rögtön el lehet zárni a török visszavonulásának az útját, akár Stájerország felé, akár bárhová máshová akarnak portyázásra indulni; tehát semmi esetre se mernek támadni.

5. Ha háború lenne a törökökkel, az egész végvidéken nincs más biztos hely egy hadsereg befogadására, mint ez, ahonnan Kanizsát, Berzencét, Segesdet és Szigetvárt biztonságból lehet megtámadni. Bárcsak ismeretes lett volna ez a hely akkor, amikor Kanizsát ostromolták! Nem emlékeznék most Németország és Itália olyan gyászosan Kanizsára.⁵

6. Ha ez a hely, mint remélem, teljesen elkészül, és a császári felség csak valami kis segítséget ad, biztosíthatom Excellenciátokat, Kanizsa rövidesen szorult helyzetbe kerül, és sokezer keresztény szabadul meg a török zsarnokság igája alól, Stájerország félelem nélkül örülhet a békének és nyugalomnak, még akkor is, ha Kanizsa a törököké marad.

7. Ha ez a vár felépül, a Muraközön és Csáktornyan át soha többé könnyen meg nem támadhatják.

Ezek az okok késztetnek engem a vár építésére, és lelkesítenek minden jó keresztényt, aki védi a hazát, és hűséges szolgálja a császárnak.

De ha vannak kifogások és látszólagos akadályok, ám vizsgáljuk meg azokat. Tehát:

1. Azt mondják, a török majd panaszt tesz a béke megszegése címén, mert benne van a békefeltételekben, hogy több várat nem szabad építeni.

2. A vállalkozás már nyilvánvalóan elkésett, mert a török annyival erősebb nálunk, hogy ha valamilyen ürügy alapján támadásba kezd itt, semmiképpen nem bírunk vele.

3. Őfelsége tudta nélkül nem lett volna szabad belefognom ebbe a munkába.

⁴ A Zala megyei Kiskomáromot.

⁵ A latin átirat szerint Zrínyi Kanizsa 1601. évi visszavételi kísérletére gondolt. „Utinam illo tempore, quo *Canisam Christiani obsederunt*, locus iste cognitus fuisset, Germania, Italia tam lugubrem memoriam *Canisae* hujusque non teneret.” Zrínyi Miklós összes művei 1958. II. 542. Lásd *Kelenik* 2012.

Azt feleltem ezekre:

Az 1-re: A török egyáltalán nem panaszkodhatik. Hát amit neki szabad, azért nekünk szemrehányást tehet? Ők három vagy négy várat építettek, és Behigat várát is készülnek újra megépíteni, amelyet tavaly égettek fel a magyarok. Horvátországban pedig több várat építettek ők, mint én. És még hozzá én, velük ellentétben, nem török területen építem ezt a várat, hanem szinte a saját birtokomon, tíz lépésre a Murától, Légrádtól pedig csak ágyúlövésnyire. Ez a hely végül is dedapám egyik belső emberéé volt, aki vele együtt esett el Szigetvár ostromakor. Hozzáteszem, hogy innen negyed mérföldnyire volt egy Bajacsa nevű váracska, amelyben Kanizsa elfoglalása után őrség is volt,⁶ de azután a hely alkalmatlan volta miatt elhagyták. Könnyen úgy lehet feltüntetni, hogy ez ugyanaz a hely.

A 2-ra: Tagadom, hogy a törökök erősebbek nálunk. Tagadom, hogy annyira elbizakodottak, hogy pusztán egy ilyen dolog miatt megváltoztatnák minden tervüket, földadnák Erdélyt, odahagynák a velenceieket, és egész hadseregükkel idejönnének, csak azért, hogy megbosszulják ennek a várnak az építését.

3-ra: Bizony nem tagadom, hogy őfelségét erről a dologról értesítenem kellett volna, mielőtt hozzáfogtam, de a basa terve elébe vágott ennek. Azt terveztem, hogy alkalmasabb időben küldök tájékoztatást őfelségének. Különben is tudom, hogy minden jó alattvaló köteles maga elintézni az ilyen kellemetlen, de a hazának hasznos ügyeket, és nem háritani azokat urára. Engem is a bizalom és a hűség vezetett cselekedetemben.

Most visszatérek Excellenciátok levelére. Azt írják, hogy a budai vezér ezért indult el ellenem, de Excellenciátok semmiképpen ne higgyék el ezt. Én közelebb vagyok ehhez a veszedelemhez, és a magam baját éberebben figyelem, de eddig még semmit se hallottam erről. Ha azonban mégis jönni fog, és ha senkitől sem kapok segítséget, akkor is készségesen állok utolsó csepp véremig a kereszténység szolgálatába, annyira, amennyire Isten tudnom és tennem engedi. Akik pedig hitvány félelemből magamra hagynának ebben a hasznos vállalkozásban, sőt akadályoznának, azokat az Isten ítélőszéke és rettenetes ítélete elé idézem. Ha a mérnök urat tovább nem bocsátják rendelkezésemre, visszaküldöm Excellenciátoknak, és folytatom a munkát, ahogyan az Isten sugalmazta nekem. Excellenciátokra hagyom annak megítélését, hogy – mivel ennek a munkának meg kell lennie – mi a jobb: jól vagy rosszul épüljön meg ez a vár, amely már félig készen van, és már csak azért sem lehet abbahagyni, mert a törökök a kijelölt vonalak alapján két hét alatt befejeznék, én pedig, ha akarnám se tudnám lerombolni, mert a munka már annyira előrehaladt. Én inkább Excellenciátok kegyelmét és jóakarátát várom a mérnök úr visszaküldése ügyében, akit nyugodtan nálam hagyhatnak, amíg őfelsége ellenkező parancsot nem ad. Kívánom, Excellenciátok sokáig boldogan éljenek.

Kelt Légrádon, 1661. július 5-én.

⁶ A bajcsavári palánkvár 1578-ban a stájer rendek költségén épült, a XVI. században a Vend Főkapitánysághoz tartozott, és valóban csak Kaniüzsza eleste után, 1609-ben adták fel a kereszténynek. Lásd erről *Leopold Toifl*: Bajcsavár története stájer levéltári források alapján. In Weitschawar / Bajcsa-vár 2002. 39–401., valamint *Kelenik* 2012.

2.

Zrínyi Miklós Varasd város bírának és szenátorainak⁷
(Fordítás latinból)

Zrínyi-Újvár, 1661. július 25.

Nemes, Nemzetes, Kitűnő és Körültekintő Uraim, Igen Tisztelt Barátaim és Szomszédaim! Üdvözetemet küldöm, és készséges szolgálataimat ajánlom.

Nem kétlem, Kegyelmetek nagyon jól tudják, hogy a haza és az egész kereszténység számára milyen hasznos az a munka, amelyet nemcsak hogy megkezdtem, de nagyjából be is fejeztem, s amiben barátaim és szomszédaim jóakarásával igen nagyon dicsekedhetem. Ugyanígy hiszem, hogy Kegyelmetek más szomszédoknál nem kisebb jóakarattal viseltetnek irányomban, és nem kisebb lelkesedéssel törekszenek előmozdítani a haza javát. Így ettől a bizalomtól vezetve, barátsággal kérem Kegyelmeteket, szíveskedjenek jobbágaikat egy hét munkára kirendelni számomra, amit familiárisom és titkárom, Jurevics Gábor útján kívánok javasolni Kegyelmeteknek. Remélem, nem fogok csalódni a szomszédság reményében, amit mindig ápoltam Kegyelmetekkel, hogy a kereszténység számára is igen hasznos munka iránt jóindulatot fognak tanúsítani. Magam is minden adódó alkalommal buzgón törekszem majd a jószomszédság hathatósabb kimutatására. Kívánom, éljenek sokáig.

Kelt Zrínyi-Újvárban, 1661. július 25-én.

Kegyelmeteknek jóakaró barátja és szomszédja

Comes Nicolaus a Zrin

⁷ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 120. (A latin nyelvű eredetit lásd *Csapodi* 1962. 743. Fordította *Csapodi Csaba*.)

3.

Zrínyi Miklós Gersei Pethő Jánosnak⁸
(Fordítás horvátból)

Zrínyi-Újvár, 1661. augusztus 8.

Tekintetes és Nagyságos Uram, igen tisztelt Barátom!

Minekutána engem ebben az én jó és a kereszténységnek hasznos munkámban minden környékbeli szomszéd napszámossal kisegített, ezért kérem Kegyelmedet is, néhány hétre küldjön segítségül mesterembereket, s hozzanak magukkal szekercéket is. Kegyelmedhez, Gróf Uram, Peharnik Györgyöt küldöm, aki szóban bővebben beszámol Kegyelmednek. In reliquo⁹ tartsa Isten Kegyelmedet jó egészségben.

Kelt Zrin várunkban 1661. augusztus 8-án.

Tekintetes és Nagyságos Uraságodnak készséges szolgája

C Nic a Zrin

⁸ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 121. (A horvát nyelvű eredetit lásd *László–Lebár* 1984. 722–723. Fordította: *László Hermina és Lebár Mária.*)

⁹ A jövőben.

4.

Zrínyi Miklós a grazi Haditanácsnak¹⁰
(Fordítás latinból)

Csáktornya, 1662. március 26.

Kegyelmes és Nemes Gróf Urak, igen tisztelt Barátaim és Szomszédaim!

A mostani nagyon veszedelmes időkben engem, új váramat¹¹ – amely mind az én szigetem,¹² mind az egész szomszédság védelmére épült –, valamint magát a szigetet végső pusztulás fenyegeti és készül ellene az egész kereszténység esküdt ellensége részéről; hadjáratuk előkészítéséről majd minden nap kapok különböző híreket. A helyzet ilyen állása mellett, nehogy olybá tűnjék, hogy a készülődést, amely bizonyosan ellenem irányul, tétlenül szemlélem, intézkednem kell, amennyire erőm és tehetségem engedi. Mivel azonban ekkora teher viselésére magam – bevallom – teljességgel elégtelen vagyok, nincs más lehetőségem, mint hogy barátaimhoz és szomszédaimhoz forduljak, s azoktól sürgessek segítséget, akiket ugyanez a baj és romlás fenyeget. Eme veszedelmes és közös szükségben pedig barátaim és szomszédaim közt az első a Stájer Hercegség Nemes Karai és Rendjei. Hogy tehát nekik mit írtam, levelem mellékelte másolatából¹³ Nagyságtok bővebben meg fogják tudni. Az ellenség teljes romlásomra igyekszik és tör; ha Nagyságtok velem együtt nem veszi fel a baj elhárításának gondját, úgy én elveszek enyéimmal együtt, s Nagyságtok is azonnal követ majd engem. Ha ekkora szükségben és fenyegető romlásban valóban bizonyos lehetek a Karok és Rendek segítségében, a magam tehetségéhez képest vérem ontásával és életem kockáztatásával is azon leszek, hogy hűségemről minden szomszédom tisztas és bizonyos tanúságot tehessen az utánunk következőknek. Ha azonban a szükséges védelem megkövetelte segítség cserbenhagy, korlátoznom kell dolgaimat, ki kell vonnom magamat e nagy veszedelemből, és biztonságomra kell gondolnom. Ezért kívántam Nagyságtokat készséges szeretettel felkeresni, a legalázatosabban kérvén: szíveskedjenek megfontolásukkal a nemes Karok és Rendek döntését támogatni, és ily nagy, közös szükségben és fenyegető romlásban a szükséges segítségnyújtásról úgy tanácskozni, hogy engem saját magukkal együtt megőrizzenek, és én is őket – a maguk hozzájárulásával – a fenyegető veszedelmektől, amennyire lehetséges lesz, megőrizhessem. Segítségük elhatározásával az Istennek igen kedves, az egész kereszténységnek és különösen legkegyelmesebb urunknak ő szent császári és királyi felségének számára dicséretes és szívesen fogadott, maguknak és utódaiknak hasznos dolgot fognak cselekedni, nekem pedig, aki az ő biztonságos megmaradásukért örökösöm és harcolok, vigasztalásomra lesz. Az itt írtak átadóit, tekintetes és méltóságos köpcsényi báró Listi János atyámfiait, valamint nemzeti muzsaji Vitnyédy István és turani Guzics

¹⁰ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 125–126. (A latin nyelvű eredetit lásd Csapodi 1962. 747–748. Fordította Csapodi Csaba.)

¹¹ Zrínyi-Újvárat.

¹² Muraközt.

¹³ Ti. a stájer rendekhez ugyanazon a napon írt levél másolatából. (Lásd Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 122–124.)

Miklós urakat, őszinte és bizalmas barátaimat¹⁴ megbíztam, hogy mindezekről szóban többet adjanak elő; szavaiknak és jelentésüknek kérem, hogy szíveskedjenek Nagyságtok kétségtelen hitelt adni. Őáltaluk fogom várni Nagyságtok írásbeli válaszát, hogy ahhoz tudjam tartani magamat. Kívánom, éljenek soká és kormányozzanak szerencsésen.

Kelt Csáktornya várában, 1662. március hó 26. napján.

Nagyságtoknak szolgálja, barátja és készséges szomszédja.

¹⁴ Vitnyédy István soproni ügyvéd, a korabeli politika ismert szereplője, Zrínyi „főember szolgálja”. Liszti (III.) János a Zrínyi családdal szoros kapcsolatban állt, a bán bizalmasa volt, könyvtárából mintegy száz kötet került a csáktornyai Zrínyi-könyvtárba. Guzics Miklós Zrínyi bizalmasa, a báni végekhez tartozó szredicskói vár kapitánya. Jelen volt a Zrínyi halálával végződött 1664. november 18-i vadászaton is.

5.

Zrínyi Miklós végrendelete¹⁵

– Részlet –
(Fordítás latinból)

Csáktornya, 1662. április 6.

[...] Végül és utoljára: Zrínyi-Újvárunkat és erősségünket puszta helyen, nagy munkával és a magunk verejtékével is, fáradozásokkal és megszámlálhatatlan költséggel alapjaiból építettük fel. Ez a hely olyan fontos, hogy nélküle Muraköz szigetünk biztonságban nem maradhat meg. Ha tehát az a vár és erősség a maga mivoltában megőrizhető, és szándékunknak megfelelően még jobban tökéletesíthető, hogy még biztonságosabban meg lehessen őrizni, elszakíthatatlanul muraközi birtokunkhoz csatoljuk. Erről, mivel saját erőnkből és fáradozásunkkal és verejtékünkkel szereztük, szabadon rendelkezhetünk, és azért ezt a várat és erősséget szeretett feleségünkre és leányainkra hagyhatjuk. A többi birtokokkal együtt, amelyeket magunk szereztünk, tudniillik: Tvadorc (Vas megye), Safarszkovesz vagy Ráckanizsa, tartozékaival együtt, Hlapsina, tartozékaival együtt, Széchy-sziget, tartozékaival együtt (Zala és Vas megye) – hacsak mindezen birtokokról vagy egy részükről másként nem intézkednénk, amire fenntartjuk a jogunkat – arra hagyhatnánk ezeket, akire akarjuk, mégis ugyanazon birtokaink alkalmasabb igazgatása és muraközi helyzetünk megőrzése céljából Csáktornyához, mint birtokaink és így Muraköz szigetünk központjához csatoljuk és hagyományozzuk, hogy ugyanazzal a joggal bírják, amellyel mi szereztük [...]

¹⁵ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 188. (A latin nyelvű eredetit lásd Zrínyi Miklós összes művei 1958. II. 610–611. Fordította Csapodi Csaba.)

6.

Zrínyi Miklós I. Lipótnak¹⁶*(Fordítás latinból)*

Zrínyi-Újvár alatti tábor, 1664. június 27.

Habár mindig a legalázatosabb tisztelettel fogadom Felséged levelét, sohasem szolgált nagyobb vigasztalásomra, mint utolsó legkegyesebb írása, amelyben méltóztatott kétségtelen reményt adni, hogy Montecuccoli gróf ebben a mostani szükségben Felséged hathatós segítségét hozza, s az ellenséget bátran meg fogja támadni és vissza fogja vetni. De amíg legjobban megalapozott reményemben bízom, örvendezem, és alig várom, hogy valami nevezetes cselekedettel megkezdhessük hadműveleteinket, mégis későn veszem észre, hogy itt semmivel sem törődnek kevésbé, mint hogy valami értelmes dolgot próbáljanak az ellenséggel szemben, hanem amiképpen az elmúlt években is, pusztán a hadsereg megóvására és védelmezésére törekszenek. Így, Legkegyelmesebb Uram, nemcsak Felséged fegyvereinek a becsülete vész el, hanem egyik erősség is a másik után, s kétségtelenül követik majd őket a tartományok és országok is. Sok dolog kényszerít ezért engem, hogy leplezetlenül feltárjam ügyeinket Felséged előtt, de erre késztet Felséged szolgálatának szeretete és a hűség is. Bizonyosnak tartom ugyanis, hogy Felséged fegyverei soha nem lehetnek sem dicsőségesek, sem győzedelmesek, ha minduntalan ilyen módon harcolnak. Hogy innen is megtudja azt, amit már az előző évek tapasztalata is teljességgel megerősít, röviden írok Felségednek. Miután a nagyvezér minden erejével megtámadta az én új váramat, én Felségednek azzal a kevés haderejével, ami itt rendelkezésre állott, tökéletesen megvédelmeztem, és most is megvédelmeztem volna. Ha csupán a vár és a Mura védelme feküdt volna a szívemen, sem gróf Montecuccoli, sem serege érkezését soha nem óhajtottam volna: a feladat megkönnyítésére elegendő lett volna két-három ezred az ő katonaságából. Ámde azt mindenképpen reméltem volna, hogy legalább nem üzetünk ki innen teljességgel, mi több, amint Felséged hadseregének többi része gyarapodott, nem hagytam fel vele, hogy éjjel-nappal kérjem Montecuccoli grófot, szíveskedjék gyorsítani az útját. Ő maga végül korábban érkezett, mint a hadsereg, mégis idejében minden szükséges ott volt, és már annyi magyar és német csapattal rendelkezünk, hogy nem pusztán a szükségétől kényszerítve, hanem jó móddal is összecsaphatnánk az ellenséggel. Van ugyanis körülbelül húszezer magyar és horvát, valamint ugyanennyi német katonánk, s ezzel a számmal, ha nem is múljuk felül az ellenség erejét, de egyenlőek vagyunk vele. Ám mindettől az erőtől annyira távol áll a szándék, hogy valamit megkísérelt volna az ellenséggel szemben, vagy hogy akár most meg akarna kísérelni, hogy még a legkisebb kicsapásra sem vállalkoztunk a várból. Ezen azután az ellenség annyira felbátorodott, hogy a keresztény katonaságot látótávolságban tartva, támadásaival megközelítette magának az erősségnek a sáncárkát. És ha mi nem nyújtunk segítséget néhány napon belül, ennek az egész hadseregnek a szeme láttára kétségtelenül el is foglalja a várat. Annak okát pedig, hogy miért nem tesz semmit a mi hadseregünk, nem látom másban, mint abban, amit a generálisok mondanak, tudniillik, hogy meg kell várni

¹⁶ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 159–162. (A latin nyelvű eredetit lásd *Csapodi* 1962. 754–756. Fordította *Csapodi Csaba*.)

az egész hadsereget és a badeni herceg¹⁷ segélycsapatait is, hogy azután teljes erővel megütközhezzünk az ellenséggel. Bármilyen meggyőzőnek tűnnek is azonban ezek az érvek, súlyos veszélyt rejtene, mert tudjuk, hogy a törökök serege, ha csak kis csapatokkal is, de napról-napra növekszik, s bizonyos az is, hogy két héten belül még két basa jelenik meg. A mi seregünk ellenben nemcsak azáltal veszít értékéből, hogy semmit sem tesz, hanem betegségek miatt nem látott mértékben fogyatkozik, és az élelem hiánya is teljesen tönkreteszi. Ezenkívül a magyar és horvát katonák, akik sohasem kaptak semmiféle fizetést, nyolc napnál nem tudnak tovább itt maradni, mert csak kenyeret hoztak magukkal; én, amim csak volt, mindent szétosztottam eddig nekik. Bizony mondom, Legkegyelmesebb Uram, a katonaság száma és lelkesedése minden órában csökken, miközben az ellenség ugyanannyival, sőt többel növekszik. Nekem sem az a tervem, hogy az általános támadás döntésére tegyünk fel mindent, hanem inkább a várból való kicsapásokra, meg más irányból a táborba való rajtaütésekben bízom: ezek segítségével, ha nem is lehet az ellenséget teljes zavarba hozni, de legalább annyi időre távol tartanánk, hogy a várat, amely a legfontosabb, épségben megőrizve várhatnánk meg a többi sereg beérkezését. Ám ezek közül semmiről sem tudtam meggyőzni a generálisokat, és soha semmi nem is történt. Én azzal a kevés magyarral, akik kezdetben velem voltak, kétszer is sikeresen támadtam: mindkét alkalommal elveszett néhány száz török, s egyszer egy basa zászlaját is elhoztuk. Holnap a testvéremet¹⁸ küldöm, hogy valamit próbáljon a magyarokkal, horvátokkal, meg a párszáz némettel, akiket nagy nehezen kaptam. Felsőged azonban tudja meg, s ne vetélytársaim üres és ingatag állításaiból ítéljen: amint az összes szökevények beszámolójából kivehettük, az ellenségnek valamivel több mint harmincezer katonája van. Maguk a némileg rangosabb foglyok is, akik a török dolgokat jól ismerik, kénytelenek ezt vallani. Ha pedig mindezt kétségbe lehet vonni, legalább annak a feljegyzésnek a másolata, amelyet Felsőged követe tegnap egyik leghívebb emberem útján nekem küldött, alátámasztja, amit mondok. Itt pedig nekünk semmi sem ér semmit, jobban hisznek egy szökevény haszontalan fecsegésének, aki azt mondja, hogy a sereg létszáma százezer, mint az én legmegalapozottabb állításaimnak. Ezáltal odalesz a katonák bátorsága is, és joggal panaszkodnak Felsőgednek, hogy semmi jót nem kísérelünk meg. Legkegyelmesebb Uram! A legalázatosabban könyörgök, méltóztassék tekintetbe venni, hogy mit kell itt szenvednem hadseregünk fegyelmeztelen katonaságától is. Soha semmiféle ellenségnek a kegyetlensége, még a tatárok veszett dühe sem volt ahhoz mérhető, mint amit ez a szerencsétlen Sziget kénytelen most elszenvedni, amelyet negyven éven át annyi ellenség ellen védtem meg nagy verejtékemmel és véremmel. A pusztítás nem hagyott érintetlenül egyetlen templomot sem; teremtett lélek sem maradt a falvakban, minden vetést éretlenül arattak le, úgyhogy még a katonaság lovainak élelmezésére sem használható. Hallgatok a gyilkosságokról és más szörnyűségekről, hogy ne sértsem Felsőgedet. De mégis: mindezt kénytelen vagyok tétlenül szemlélni, anélkül, hogy a generálisoktól bármi reményem lenne az orvoslásra, sőt hogy az igazat megvalljam Felsőgednek, mindezek a cselekedetek a legvilágosabban tanúsítják Montecuccoli grófnak ellenem irányuló rosszakarátát.¹⁹ Isten a tanúm, hogy mindez csak annyira érintene engem,

¹⁷ Badeni Lipót őrgróf (1626–1671), a német birodalmi segélyhad főparancsnoka.

¹⁸ Zrínyi Péter (1621–1671).

¹⁹ A Zrínyi-Újvár alatt történtek felújították a két katona közötti régi keletű nézeteltérést. Erről lásd Nagy-Hausner 2011. A néhány héttel későbbi, Európa-szerte nyomtatásban terjesztett, Lipóthoz címzett emlékirat motívumai ebben a levélben kezdenek formálódni.

mint a legcsekélyebb füst, s nem bántana, ha tudnám vagy remélném, hogy Felségednek ebből valami haszna következne, ám ettől egy egész világ választja el. Megvallom, soha rosszakaratú tett nagyobb nyomással még nem nehezedett rám. Méltóztassék Felséged meggondolni, lesz-e még ezek után valami módom magamat megvédenem vagy akár csak tovább élni? Mégis, az áldott Istené legyen a dicsőség mindezért, amit eltűrök. Felségednek pedig szerencsét és sok sikert kívánok.

Kelt a zrinyi-újvári táborban, 1664. június 27-én.

7.

Zrínyi Miklós a grazi Haditanácsnak²⁰
(Fordítás latinból)

Csáktornya, 1664. június 30.

Amit egyetlen történetíró még fel nem jegyzett, és egészen hallatlan dolog, lelkem nagy fájdalommal írom Excellenciátoknak, hogy az én új váramat,²¹ teljesen ép állapotban, ágyúktól össze nem rombolva és alá nem aknázottan, ma reggel a mi nagyobb létszámú seregünk szeme láttára, pusztá karddal elfoglalta és megszállta a török. Ez hát a régen várt és remélt segítség! Montecuccoli gróf úr sohasem engedte meg, hogy kardot rántsunk ennek a várnak a védelmére. Ez arra kényszerített, hogy a postával öfelségéhez siessek, de a magyar főurak ma ismét nagyon kérleltek és maga Montecuccoli úr is, hogy térjek vissza. Amíg itt vesztegelek, és a visszatérést fontolgatom, érkezik hozzám a vár elfoglalásának gyászos híre. Excellenciátok intézkedjenek gyorsan, és bizonyítsák be öfelségének, hogy nincs a világnak olyan hatalmas hadserege, amely több várat és országot vesztene el, ha mindig így harcol. Én innen ismét visszatérek a táborba, amely a hír szerint egészen meg van dőbbenve, és megvédem a Mura átkelőjét (még ha egyedül kell is maradnom), és nem hátrálok utolsó csepp véremig, mert itt az ideje és helye, hogy a haza minden polgárának meg kell halnia. A jövőről semmi többet nem írok, gondoskodjanak ők maguk mindenről. Tartsa meg Isten Excellenciátok jó szerencsében.

Csáktornya, 1664. június 30.

Wassenhoven úr majd szóban többet mond el Excellenciátoknak. Én a fájdalomtól nem tudok többet írni. Már Sárvár ostromáról is van hír, de ez nem bizonyos.

²⁰ Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 162. (A latin nyelvű eredetit lásd Zrínyi Miklós összes művei 1958. II. 583–584. Fordította Csapodi Csaba.)

²¹ Zrínyi-Újvárat.

8.

Zrínyi Miklós emlékirata I. Lipótnak²²
(Fordítás latinból)

Bécs, 1664. július 17.

Éppen készültem útnak indulni, mikor megkaptam Legkegyelmesebb Felségednek a jelen július hó 3-án kelt levelét. Eszerint arról értesült, hogy én a tábort elhagyva Csáktornyára mentem, majd pedig kegyelmesen megparancsolja és elrendeli, hogy mivel küszöbön áll a segélycsapatok egyesítése a bádeni őrgróf²³ parancsnoksága alatt, és a hadműveletek csak most kezdődnek igazán, minél előbb szálljak Felséged táborába, hogy jelenlétem folytán a magyar katonaság kitartóbban és lelkesebben várakozzék a táborban. Felséged levelének elolvasása után tehát elhatároztam, hogy most már mindenképpen maradok. De jól megfontolva a fenti okokat, úgy láttam, hogy az a helyzet, amelyet Felséged elképzelt, teljesen megváltozott, és minden haditervünket egészen fölforgatták.

A nagyvezér ugyanis mindenképpen azon volt, hogy a várat elfoglalása után lerombolja. Ezért ennek a hónapnak hetedik napján a bent lévő épületeket felgyújtotta, részben pedig aknákkal felrobbantotta, és – mint a szökevények és a foglyok egybehangzóan állították – maga is azon gondolkozott, hogy két napon belül visszavonul Kanizsára. Ezeknek a híreknek a hallatára gróf Montecuccoli (ámbar korábban azt ígérte nekem, hogy egyesített erőkkkel szerencsét próbálunk) anélkül, hogy engem megkeresett vagy értesített volna, megváltoztatta a korábbi haditervet, a bádeni őrgrófot Stájerország határára rendelte, a franciákat pedig egy kissé odébb küldte, hogy egyelőre ne legyen kapcsolat a seregek között. Sőt, mikor magának gróf Montecuccolinak tudtára adtam távozásomat, közölte velem, hogy mihelyt a nagyvezér elvonulásáról tudomást szerez, ő is rögtön megindul, s ha hosszabb úton is, de követni fogja. Így és ilyen okból maradt el és hiúsult meg minden remélt hadi vállalkozásunk.

Pedig ami a magyar és horvát katonaságot illeti, lelkesen és elég szép számban gyülekeztek össze. De mikor látták, hogy semmi komoly szándék nincs a hadakozásra, sem alkalom dicsőség szerzésére, elfogyasztották azt a kevés élelmet, amit magukkal hoztak, és hazamentek. Csak Batthyány gróf²⁴ maradt ott az én távozásomig, akinek a katonáit, amennyire tudtam, a magam költségére láttam el kenyérrel. De mivelhogy a nagyvezér az ő birtokaihoz közeledett, és azok a helyek nyilvánvaló veszedelemben forogtak, ő is kénytelen volt eltávozni. Így most semmi más magyar és horvát katonaság nincs a táborban, mint Nádasdy grófé,²⁵ aki azonban kijelentette, hogy nem énnekem, hanem Montecuccolinak van alárendelve, és az én utasításomra semmit sem fog tenni. Tehát még egyszer jól megfontolva az előbb említetteket, semmi okot nem találtam, ami a legcsekélyebb mértékben is szükségessé tette volna jelenlétemet a táborban. Hiszen sem vállalkozások, sem tervek nem készültek (hacsak nem egyénileg, amelyekről semmit sem tudtam). Hogy pedig minden rang, becsület és tisztesség nélkül, egyedül, csak 20-30 emberemmel (mert több

²² Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 213–222. (A latin nyelvű eredetit lásd Zrínyi Miklós összes művei 1958. II. 585–597. Fordította *Csapodi Csaba*.)

²³ Badeni Lipót őrgróf (1626–1671), a német birodalmi segélyhad főparancsnoka.

²⁴ Batthyány Kristóf.

²⁵ Nádasdy Ferenc.

nem lehetett, amint alább majd elmondom), kitéve magamat ellenségeim nevetségének, ott maradjak – nos, nem hiszem, hogy Felséged ezt a szolgálatot kívánná tőlem, és ez volna kegyes akarata.

Azok az okok pedig, amelyek arra készítetnek, hogy Felséged színe elé járuljak, bizonyára olyanok, hogy ide, a királyi trónushoz kellett menekülnöm, hacsak nem akartam, hogy velem együtt az egész haza és Felséged tartományai is elpusztuljanak. De mivelhogy elfoglaltságom és a mindig megújuló akadályok miatt eddig még nem tudtam Felségedet tájékoztatni arról, miért maradt abba Kanizsa ostroma, alázatosan kérem Felségedet, hallgassa meg leghívebb beszámolómat.

Jól tudom, Kegyelmes Uram, hogy szerencsétlenül végződő dolgokat sohasem lehet olyan finom ecsettel lefesteni, hogy ne az legyen a látszat, mintha a mentegetődő volna a hibás, de én nem félek ettől, sőt inkább nagyon örülök, hogy alkalmam van Felségedet őszintén tájékoztatni ennek az ügynek a lefolyásáról. Semmiképpen nem akarok azoknak a módjára, akik a maguk tévedéseit mentegetik, a balsorsra hivatkozni. Mert nyilvánvaló, hogy jelentéktelen mozzanatok akadályozták meg mindig ennek a helynek az elfoglalását. Nagyobb buzgósággal, harci kedvvel, a szükséges dolgok jobb elrendezésével, helyesebb intézkedésekkel könnyen jobb fordulatot lehetett volna adni a dolgoknak, és mint némelyek mondják, jó szerencsével végezní.

Mindenekelőtt azonban őszintén meg kell mondanom Felségednek, amit nemcsak sejtek, hanem a legvilágosabb következtetések alapján biztosan állítani is merek, hogy Pucher, bajor tábornok kivételével – aki ebben az ostromban is, de minden más hadműveletben is mindig nagy buzgóságot tanúsított – ez alatt az ostrom alatt egyetlen egy magasabb rangú tiszt vagy tábornok részéről sem tapasztaltam jó szándékot vagy jóakaratot. A többiek mind nyíltan zúgolódtak a korai hadba szállás, a csekély vagy teljesen elmaradt fizetés, az élelmezés, a takarmány és más jelentéktelenebb okok miatt, pedig ezeket szerény lehetőségeimhez képest mind kiküszöböltem. Nyíltan hirdették ezt a katonák előtt is. A magasabb vezetők részéről titkon terjesztett vélemények, azután az ostrommal járó veszélyek, amelyekről már rég elszoktak, a katonákat elidegenítették az ostrom gondolatától. Úgy folytak az előkészületek, mint valami nagyon nemszeretem hajtóvadászat előtt. Valami látszatomunka folyt ugyan, de a lelkesedést, akaratot, és ami ebből következik, a buzgó tetterekészséget egész világ választotta el tőlük. Hohenlohe gróf²⁶ teljesen nyíltan kimutatta idegenkedését e nemes vállalkozástól; nemcsak szavaival, hanem késlekedésével és kelletlen érkezésével is. Szavait nem ismétlem, eléggé bizonyossággal szolgálnak cselekedetei, ahogyan az ostrom egész ideje alatt viselkedett. Nyíltan megtagadni az ostromban való részvételt mégsem merte egyik tábornok sem.

Amikor tehát a téli hadjáratot szerencsésen befejeztük, és elfoglaltuk Babócsát, Berzencét, Segesdet, fölgyújtottuk az eszéki hidat, köröskörül elpusztítottuk a vidéket, s úgy látszott, elérkezett az alkalom Kanizsa ostromára és a stájerországi határvidék hatvanhárom éves igájának lerázására, azt gondoltam, kötelességem, hogy alázatos javaslatot tegyek erre. Röviden összefoglalok mindent.

Először is az udvari tanácsosok és a haditanács tagjainak közelebbi véleményét akartam hallani, ezért írtam nekik; Wassenhoven útján közöltem velük az egész hadjárat eredményét, és egyszersmind azt is, hogy itt a jó alkalom Kanizsa megszállására.

²⁶ Wolfgang Julius Hohenlohe gróf (1622–1699), a Rajnai Szövetség segélycsapatainak parancsnoka.

Kértem őket, hogy ha egyetértenek velem, közvetlenül közöljék véleményüket Felségeddel, és gyorsan készítsék elő a szükséges lépéseket. Mert Kanizsát okvetlenül még húsvét előtt kell megostromolni, különben félok, hogy a nagyvezér (aki kétségtelenül minden lehetséges módon igyekszik majd segítségére jönni ennek a várnak, amelytől az egész vidék függ) elűz bennünket onnan. Hogy tetszett-e nekik ez a jó alkalom, azt Felségednél senki jobban nem tudja. Hiszen nyomatékosan és lelkesen sürgették az ostromot, és megígérték minden felszerelést, csak Felséged méltóztassék elküldeni azt a tizenháromezer gyalogost, akiket a vállalkozás számára kértem. Végre március 18-án Felséged kegyelmesen elhatározta magát, és megparancsolta, hogy minél előbb kezdődjék meg ez a hadi vállalkozás, amely nemcsak a tartományoknak, hanem az egész kereszténységnek is nagy hasznára lesz, és a hadi felszerelést, amelyet időközben – míg Wassenhoven Regensburgban reményeink ellenére huszonnégy napon keresztül várakozott Felséged kegyes határozatára – Grazban előkészítettek, a lehető leggyorsabban szállítsák ide.

Ennek láttára Felséged udvari és titkos tanácsosai a Regensburgból visszaérkezett Wassenhóvent ideküldték hozzám, és nyomatékosan kérték, hogy tüzzem ki az ostrom napját. Megvallom, úgy látszott, hogy már nagyon sok idő elfecsérelődött, de mikor Felséged leveléből világosan láttam kegyes akaratát és a stájerok lelkesedését, április 8-ra kitűztem az ostromot. Mikor Felséged kegyesen jóváhagyta ezt, és a stájerok is helyeselték, megígérve, hogy a szükséges dolgokból semmi sem fog hiányzani, rögtön közöltem ezt a magyarokkal is, és kérlelve buzdítottam őket, hogy a kitűzött napon minél nagyobb számban jelenjenek meg. De mikor a Stájerországban tartózkodó németeknek hasonlóképpen megüzentem ugyanezt, egyesek azt felelték, hogy 12-ike előtt nem tudnak ott lenni, mások meg azt, hogy egyáltalán nem tudnak eljönni.

A haditanács minden módon próbálta rábeszélni őket, hogy induljanak, de semmit sem ért el. Közben a kitűzött napok elmúltak, a magyarok összegyülekeztek, de azután nagy kedvetlenül hazamentek. Így múlt el a hadviselésre legjobb alkalom, és már azt hittem, semmi sem lesz a dologból, amit nem is bántam volna, mert nyilvánvaló volt, hogy ilyen kis sereggel Kanizsát megostromolni és magunkat a felmentő sereg ellen – amely kétségtelenül megérkezik, ha már ennyit késtünk – megvédeni nem tudjuk. Ezt akkor alázatosan jelentettem Felségednek, és részletesen előadtam az udvari tanácsosoknak is, mikor végül mégiscsak megérkezett Strozzi gróf, Felséged altábornagya, magával hozva Holst ezredet mint tüzérparancsnokot és még néhány más tüzértisztet, meg két mérnököt, és láttam, hogy mindent úgy rendeztek el, hogy ha ellenkeztem volna, az lett volna a látszat, hogy egyedül miattam marad el az ostrom. Mivel pedig még nem jött híre az ellenség gyülekezésének, beleegyeztem, hogy Strozsival, Holsttal és Wassenhovennel megsejmeljünk Kanizsát.

Április 19-én tehát az összegyülekezett katonasággal Kanizsa alá mentünk. Úgy találtuk, hogy a mocsarak nem olyan szélesek, mint hittük. Végül is ott helyben megfontolva a megfontolandókat, nem találtuk reménytelennek a vár elfoglalását, ha csak az ellenséges felmentő sereg meg nem akadályoz benne; ez a lehetőség mindig fennállt.

Közben visszaérkezett Hohenlohe gróf is, és elhatároztuk, hogy Grazban találkozunk, de azután, hogy még több időt ne veszítsünk, tanácsosabbnak látszott, hogy a terv megváltoztatásával 21-én legyen a haditanács. Erre a stájerok Johann Christian Galler bárót küldték el, aki a tanácsban mindent megfontolva, megbízói nevében felajánlott és megígért minden szükségeset, amit Wassenhoven és Holtz kívántak. Így tehát, közös döntés alapján április 28-ra tüztük ki az ostrom napját, nehogy a sereg továbbra is a szállásokon vesztegessen,

és az egész alkalmat elmulasszuk. Hohenhole nagyon hűvösen fogadta a dolgot; azt mondta, hogy még mindig várni kellene, addig, amíg a fű ki nem nő. Ám amikor 27-én az én új váramban összejöttünk, azt tapasztaltuk, hogy a felszerelés még nem érkezett meg, amint ígérték.

Időközben azonban a csapatok összegyülekeztek – bár az említett felszerelés hiányában szívesen lemondtunk volna az ostromról –, mégis úgy látszott, a dolgok már odáig jutottak, hogy immár Felséged fegyverei becsületének kára nélkül nem lehet abbahagyni, annál kevésbé, mert Johann Senkmeier, az udvari kamara élelmezési biztosa azt állította, hogy az adott ígéret szerint minden megtörtént, és a következő napon meg fog érkezni.

Tehát 28-án, amint elhatároztuk, Kanizsát körülzártuk, és az első rohammal kivertük az ellenséget a külvárosból. Ezután rögtön kijelöltük a futóárkok és az ütegek helyét. De amíg mi kilenc napon át a tüzésre és a többi szükséges dologra vártunk, az ellenségnek – amely kezdetben annyira megzavarodott, hogy azt sem tudta, mihez fogjon – a fenyégető veszedelem felnyitotta a szemét: a harmadik napon ugyanis kezdte földsáncokkal körülvenni a helyet; ezt korábban elmulasztotta.

A második ok, ami miatt Kanizsát nem foglaltuk el: nemcsak hogy annyi – mégpedig az ellenség felmentő seregére való tekintettel igen értékes – napot vesztegettünk el, hanem hanyagságunkkal még meg is erősítettük a felkészületlen várost. Ehhez a bajhoz még egy másik is járult, nevezetesen, hogy az ostromban fontos szerepet szántunk a tüzésre, és azért elhatároztuk, hogy addig be nem vetjük, amíg minden ágyú és mozsár nem lesz abban a helyzetben, hogy egyetlen ösztözzel mintegy lángba boríthassuk a várat, és a tüzet folyamatosan szórt gránátokkal és gyújtóbombákkal annyira fölszítsuk, hogy lehetetlen legyen elfojtani. Ez a tűz kétségtelenül annyira megrongálta volna Kanizsát, hogy nem tudott volna sokáig ellenállni. Hohenlohe gróf táborából azonban, ahol volt egy mozsár – nálunk ugyanis egy sem volt –, néhány bombát kilöttek. Mikor az ellenség látta ezt, mindjárt fölismerte a szándékunkat, és gyorsan lebontotta a háztetőket, úgyhogy a bombáknak semmi hatásuk sem volt (bár egyébként sem értek semmit, mert vagy a levegőben robbantak fel, vagy nem gyulladtak meg idejében).

A harmadik és fő ok, ami miatt Kanizsát nem vettük be: ha a gránátok a legjobbak lettek volna is, alig tudtunk volna valamit elérni velük – amint a tapasztalat megmutatta, mikor 2-án megkaptuk a jó gránátokat –, mert hányszor fölgyújtottuk Kanizsát, de a gyúlékony anyagok eltávolítása révén az ellenség könnyen eloltotta a kis tüzet. Nagy baj volt az is, hogy várakozásunk ellenére és mindnyájunk csodálkozására, ágyúink néhány lövés után annyira kiégtek és megrongálódtak, hogy amikor szükség volt az ágyútűzre, szinte egyáltalán nem tudtuk hasznukat venni. Ez egy időre gátolta tevékenységünket, az ellenségnek pedig bátorságot és alkalmat adott arra, hogy május 21-én (amint már 6-án és 8-án is megtette, mikor a magyarok futóárkokat készítettek, de akkor sikertelenül) nagy kárunkra felgyújthassa ezeket a megközelítő árkokat.

A negyedik ok: a megígért tizenháromezer gyalogos katona nem érkezett meg. Kezdetben ugyanis Strozzinak volt ezerötszáz katonája, Spicknek ezerkétszáz, mert a többi Radkersburgban és Ferslangfeldben maradt, Spaarnak ezerkétszáz, a Ligának négyezer, összesen tehát hétezer-kilencszáz. Bár ezekhez járult később kilencszáz bajor és végül Munfort ezredes alatt ezerhétszáz ember, mégis csak 10 500-an voltak. Ennek folytán a sok őrszolgálatra és munkára nem állt rendelkezésre elég ember, és így nagyon sok olyan dolgot kellett mellőzni, ami – ha kezdettől fogva meglett volna a tizenháromezer-ötszáz létszám – megkönnyítette volna az ostromot.

Van még nagyon sok más dolog is, ami nagymértékben akadályozott minket, de Felségednek unalmas lenne mindenről részletes beszámolót olvasni, és csak keserűséget okozna. Ezért, mivel ami megtörtént, azt nem lehet meg nem történné tenni, elhatároztam, hogy legalább a négy fő okot, ami miatt nem foglaltuk el Kanizsát, a legrövidebben föltárom, hogy Felséged lássa, nem a lehetőség hiányzott, hanem a kért és megígért felszerelés, meg a jóakarát. De még így is olyan állapotba jutott Kanizsa, hogy – mint utóbb hallottuk a foglyoktól –, ha még öt vagy hat napig ott maradunk, kénytelen lett volna megadni magát. Azt a bástyát ugyanis, amely a várárkon való átkelésben akadályozhatott volna, az utolsó napokon az új ágyúkkal úgy szétromboltuk, hogy sem ágyúkat, sem embereket nem lehetett benne tovább tartani.

Világos ebből, ha minden egyebet mellőzünk is, milyen nagy kárt okozott az ostrom elhalasztása április 8-ról 28-ra, és hogy még azután is kilenc napig tétlenül vesztegeltünk. A szerencsétleneknek minden rosszul sikerül, és a tévedés tévedést von maga után. Mert mikor először terjedt el a hír a nagyvezér közeledtéről, a tanácsban férfiasan azt határoztuk, hogy inkább meghalunk a sáncainkon, mint hogy félbehagyjuk a megkezdett munkát, csak azt az egyet kértük alázatosan Felségedtől, méltóztassék segítséget küldeni. De ahogy a vezér közelebb nyomult, megváltoztattuk a határozatot, és annyira siettetjük a távozást, hogy sohase fogok fájdalom nélkül gondolni rá. Ellenkeztem, ellenálltam, tiltakoztam, de hiába. Hohenlohe sürgette a dolgot, Strozzi követelte. Mikor az okokat kérdeztem, azt felelték, hogy az ellenségnek hatvanezer katonája van, nekünk pedig olyan kevés, hogy nem tudjuk megvédeni sáncainkat. De honnan vették, hogy az ellenség olyan nagyszámú? Wassenhoven ugyanis kétszer nyíltan tiltakozott ez ellen, de nem ért el semmit; talán azért, mert végre-valahára alkalmuk volt, hogy elmenjenek. De nem is volt ez igaz, mert az ellenségnek akkor nem volt 20 000-nél több embere. És ha Hohenlohe, amint kértem, hozzám átjött volna, könnyen megvédehettük volna a vonalat. De ő erről hallani sem akart, hanem azt követelte, hogy mi menjünk át hozzá, táborunk hátrahagyásával.

Amit én akartam, hogy őket itt tartsam, arra nem volt hatalmam, és így akarva-nem-akarva velük együtt kellett futnom. Sőt, még azt sem tudtam elérni, hogy poggyászsunkat előre küldve, rendezett állapotban vonuljunk el. A zűrzavar mindent összekevert, és sok mindent elvesztett. Ám itt még nem értek véget a téves intézkedések. Mert mikor arról volt szó, hogy most hol üssünk táborn, én mindenképpen azt javasoltam, hogy a gyalogságot helyezzük el a hegyen, az én váram előtt. Mert így Kanizsát még mindig bizonyos mértékig megszállva tartottuk volna, Zrínyi-Újvárt és a Murát biztosítjuk, és naponta nagyon jó alkalmunk lett volna, hogy rontsuk az ellenséget. De csak a levegőnek beszéltem. Átkeltünk a Murán és alacsony, nedves vidéken ütöttünk táborn, a hegyet pedig átengedtük az ellenségnek.

Mikor a nagyvezér észrevette ezt, negyednapon követett minket, és nem messze a vártól, a hegyen táborn ütött. Akkor ismét azt javasoltam Hohenlohenak és Strozsinak, hogy itt a jó alkalom megtámadni az ellenséget, és kértem őket, támadjunk az éjjel, míg fáradt és táborában zűrzavar van. Félnünk ugyanis semmitől sem kell, mert mindig kényelmesen visszavonulhatunk. De hallani sem akartak róla, mintha a legnagyobb esztelenséget ajánlottam volna nekik. Így azután annyira megjött az ellenség bátorsága, hogy kétszáz emberrel át mert kelni a Murán, és beásta magát a szigeten. Ezekkel azonban végeztünk. Sőt, ha nem a magam szemével láttam volna, másnak talán el sem hiszem, hogy fényes nappal, talán tizenegy óra tájban ötszáz török jött, puskalövésnyire kezdte beásni magát,

és még aznap a hegyen keresztül húzódó védővonalat építettek. Megint követeltem, hogy az éjjel üzzük el őket onnan, de hiába.

Így az ellenség napról napra közelebb jött, és minél inkább kértem, hogy zavarjuk meg őket, annál kevésbé történt valami, mert mindent arra az időre halasztottak, hogy ha majd gróf Montecuccoli megérkezik. Nagy türelmetlenséggel vártuk tehát, de Scyllába ütköztem, mikor el akartam kerülni a Charybdist. Mert ő rögtön úgy kezdett intézkedni, hogy könnyen megérthettem, mi a szándéka. Leváltotta a parancsnokot, és magát tette meg a Muraköz és a vár védőjének.

Ellenszegülhettem volna, de azt remélve, hogy Spork altábornagy megérkezte után valami derekas dolgot próbálunk az ellenség ellenében – miként a tanácsban megígérte –, inkább hallgattam. Csakhogy Spork megérkezte után esze ágában sem volt ilyesmi, hanem azt mondta: a bádeni örgrófot kell megvárni. Eközben nem tudtam elérni, hogy akár csak a legkevesebb is történjék a vár védelmére. Sőt, mikor egy éjjel kétezer magyart akartam küldeni, a Montecuccolitól kinevezett parancsnok azt válaszolta nekem, hogy kiküldhetem ugyan őket, de ő a várba nem fogadja be, hacsak nem kap erre vonatkozólag írásbeli parancsot. Mikor ezt meghallottam, már tudtam, mik a tervei, tehát lemondtam erről is.

Közben az ellenség napról napra közeledett, a mi katonáink a Muraközt pusztították. Templomokat törtek fel, nőket gyaláztak meg, de harcolni senki sem harcolt. Sőt, ahelyett, hogy védekeztek volna, ellenállás nélkül elvesztek. Hallatlan dolog ez! Ötven, pusztán karddal felfegyverkezett török kikergetett az árokból és sáncból háromszázötven németet, és sokat meg is ölt közülük. Csak egyetlenegy ember sütötte el a puskáját, kardot egy sem rántott. Montecuccoli, úgy látszott, hogy haragszik, sőt azt mondta, példás büntetést szab ki, de ez is csak szó maradt.

De mit fárasszam Felségedet ezeknek a szégyenletes dolgoknak további részletezésével? Végeredményben ötven török futamította meg összes emberünket az árokból és sáncból, s a várfalakra hágva nemcsak hogy sok németet leöltek, hanem annyira megzavarták őket, hogy valamennyien rögtön elhagyták állásaikat, és rendetlen futásban menekültek a híd felé. A törökök pedig éppen azon a kis kapun keresztül, amelyet a sáncból ijedten menekülők nyitva hagytak, behatoltak, és aki még a várban volt, azt nyomorultul felkoncolták.

Kérem Legszentebb Felségedet, gondolja meg, megvolt-e gróf Montecuccoliban a jószándék, hogy megvédje a várat, amikor tudtomon kívül már mindent úgy készített elő, hogy a sáncokat és bástyákat aláaknázva, az ellenséges támadás első jelére levegőbe röphesse a várat? (Amint föl is robbantották a bástyákat, mielőtt valaki megpróbált volna fölhágni rájuk.) A parancsnok egy nappal a vár elfoglalása előtt, kétségtelenül Montecuccoli gróf parancsára, azt is elrendelte, hogy az a száz katonám, aki a várban volt, kivonuljon onnan, mert azt mondta, elegendő vannak a németek. Sőt, mikor utolsó éjjel Batthyány gróf azt kérte, engedje be a várba kétszáz katonáját, kérését nem teljesítette. Talán attól féltek, hogy tovább védtek volna a várat, mint kívánatos volt. Az elmúlt esztendőben mindössze százhusz német és százötven magyar három teljesen váratlan és nagyon heves támadás ellen védte meg a várat, nagy veszteséget okozva az ellenségnek. Most pedig ezerkilencszáz katonára és egy egész hatalmas hadsereg szégyenletes módon elvesztette a várat.

Bizony szép segítség, mely elvette váramat, elpusztította a Muraközt, elűzte és megölte a jobbágyokat! Nagy dolgok ezek az én számomra, de mégsem fáj nekem annyira, mint az, hogy katonáimat, akik annyi éven keresztül nemcsak a Muraközt, hanem Felséged tarto-

mányát, Stájerországot is védték, otthonukból kiűzték, és arra kényszerítették őket, hogy feleségeikkel és gyermekeikkel együtt elmeneküljenek. Arról nem is beszélek, hogy ilyen módon folt esett Felséged fegyvereinek becsületén is.

Ezek azok az okok, Legkegyelmesebb uram, amelyek arra kényszerítettek, hogy Felségedhez siessék, s megtudjam, mit is tegyek most már? Birtokaim földülva, jobbágym szétszórva, magam katonáimtól megfosztva az elpusztított, néptelen, az ellenség előtt nyitva álló Muraközben, amit negyven éven át védtem mostanáig a magam és enyéim sok verejtékével és vérével az ottománok óriási hatalmával szemben, és most onnan eredt romlásom, ahonnan segítség kellett volna remélnem, amibe minden bizalmamat és reménységemet helyeztem. És ami a legnagyobb fájdalmam: hogy sem Felségedet nem szolgálhattam, sem a kereszténységnek nem lehettem hasznára, s most ezzel az egy szál karddal oldalamon várom Felséged parancsait.

Kelt Bécsben, 1664. július 17-én.

Legszentebb Felségednek alázatos és örökké hűséges alattvalója

Comes Nicolaus a Zrinyo

9.

*Esterházy Pál: Mars Hungaricus*²⁷

– Részlet –
 (Fordítás latinból)

Harmincadik fejezet

Látva tehát a mieink futását, a nagyvezír örömmel lép be Kanizsa várába, vigaszt nyújt az ostromlottaknak, majd a várórség újjászervezése után nem sokat időzve, bösz dühében úgy határoz, hogy a pogány sereggel Zrínyit támadja meg mint az őket ért károk okozóját. Nem is késlekedik, s a harmadik napon táborával megközelíti Zrínyi-Újvárat. Zrínyi szembeszáll vele, s kisebb csatározások után, a töröknek súlyos károkat okozva, éjszakára visszatér várába és Hollachot,²⁸ Strozzi²⁹ buzdítja, hogy táborukat helyezték az ellenség és vár közé; de semmit sem ért el.

A nagyvezír tehát másnap kezdte fontolgatni az ostromot, amikor látta, hogy a mieink átkeltek a Mura folyón és alacsonyan fekvő, nedves helyen ütöttek tábor, a várral szomszédos, sőt annak közvetlen közelében levő hegyet pedig önként átengedték az ellenségnek. Megragadja az alkalmat, elfoglalja a védelem nélkül maradt hegyet és ott örvendezve tábort üt,³⁰ azért, mert onnan különösebb fáradtság nélkül elfoglalható Zrínyi-Újvár, és a mieink számára is igen nagy nehézségbe ütközik a segítségnyújtás, a mellette levő folyó miatt, amelyen át kellett kelniük, ha be akartak jutni a várba.

Az egykor bolondok várának nevezett Zrínyi-Újvár a Zrínyi család használatára szolgált, akik egy érdemes szervitoruk iránti jóindulatból ezt a helyet neki engedték át. Idővel azonban, amidőn elesett Sziget, valamint Babócsa és nemsokára Kanizsa, ez a hely is teljesen elpusztult, mind ez ideig használhatatlan volt és romokban állt,³¹ amíg végre nagyméltóságú Zrínyi Miklós gróf, Horvát-, Szlavón- és Dalmátország bánja, azzal a szándékkal, hogy a kanizsai törököt szorongassa, s főleg mivel világosan látta ennek a helynek arra való alkalmasságát, hogy innen kitörések útján kárt tegyen az ellenségben – mert hiszen észak felől Kanizsa, kelet felől Segesd és Berzence voltak szomszédai – felépíttette ebben a formában, amit itt látsz. Kívánsága az volt, hogy saját nevére Zrínyi-Újvárnak nevezzék, a Horvátországban török kézen levő másik vártól való megkülönböztetés céljából, úgy, hogy már nem kis váracskának, hanem valamiféle erődnek képét viselte. Azon a részen ugyanis, ahol szorosan mellette van a hegy, attól mély árok választja el, északi irányban pedig roppant munkával készített tó fekszik délen és nyugaton, azaz a sziget irányában a Mura folyó veszi körül. Mivel kissé magasabb dombon épült, a sziget felől jövőknek nehéz megközelíteni. De itt kövek, sziklák nincsenek, minthogy az egész környék homokos, és ezért, bár roppant

²⁷ Esterházy 1989. 159–167. (A latin nyelvű eredetit lásd Esterházy 1989. 251–257. Fordította Iványi Emma.)

²⁸ Wolfgang Julius Hohenlohe grófot (1622–1699), a Rajnai Szövetség segélycsapatainak parancsnokát.

²⁹ Pietro Strozzi, olasz származású császári altábornagy, 1664-ben Zrínyi-Újvár alatt éri a halál.

³⁰ Esterházy ezen a helyen szinte szó szerint idézi Zrínyi emlékiratát. Vö. Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 219–220.

³¹ Iványi Emma fordítását itt Kelenik József javaslatára némileg módosítottuk. Lásd Kelenik 2012.

munkával erődnek építették, mégsem lehet igazán megerősített helynek nevezni, főleg azért, hogy a hegyek annyira fölé emelkednek, hogy több helyről igen alkalmas módon lehetne ágyúval támadni. Ámde legyen elég ennyi Zrínyi-Újvárról.³²

A nagyvezír tehát, miután elfoglalta a hegyeket, parancsot ad, hogy ágyúsáncot építsenek a keleti bástyával szemben, s onnan a harmadik napon ráncsüti ágyúit, de kárt nekünk alig okoz. És ugyanezen a napon a janicsárok utat kezdtek ásni a vár felé, s elkészítették a keresztbe menő árkot is. Ennek láttára Zrínyi ismét Hollachoz és Strozzihoz fordul, és javaslatot tesz arra nézve, hogyan lehetne megtámadni az ellenséget; azt kéri, hogy váratlan támadással keltsenek zavart táborában, állítja, hogy nem kell félni, mert ha felül is kerekedik az ellenség, igen könnyen el lehet érni a közelben lévő várat: nem szabad megvárni, míg az ellenség közeledik, hanem inkább különféle kitörésekkel szünet nélkül nyugtalanítani kell, s naponta minél több kárt okozni nekik. De süket füleknek szólt a mese.

Midőn tehát az ellenség látta, hogy a mieink semmihez sem kezdenek, annyira elbizakodott, hogy kétszáz janicsár átkelt a Mura folyón, s vakmerőségükben attól sem riadtak vissza, hogy a szigeten beássák magukat, s véghez is vitték volna, amibe belekezdtek, ha végül a keresztények a kényszer hatása alatt fel nem vonultatták volna minden erejüket az ellenséggel szemben.³³

Elsőnek tehát Strozzi támadja meg igen derekasán a földben ásogató törököket bizonyos császári muskétásokkal, s midőn segédsapatok is érkeztek, ő maga az ellenségre veti magát, sokat lekaszabol, másokat megfutamít; ám végül ott, midőn elszántan üldözte a barbárokat, a janicsárok két golyójától – egyiktől combján, másiktól homlokán – találva dicsőséggel elesik a keresztény névért, halhatatlan emléket hagyva hátra az utókornak. A vezérnek illetlen balsorsa annyira elkésérítette a mieinket, hogy egyetlen ellenséget sem kíméltek, hanem valamennyit lekaszabolták, elpusztították.

Ez lett tehát a vége ama igen nemeslelkű vezérnek, Strozzi grófnak, aki az oktalanságig vakmerő s egyszersmind vitéz katona volt; különös, hogy Zrínyi gróf javaslataihoz szinte sohasem csatlakozott, amit magam is megrökönyödve észleltem nemegyszer.³⁴

Miután ily módon kiűztük a szigetről a janicsárokat, az ellenség, látva katonáinak pusztulását, többé nem kísérelte meg a folyón való átkelést. Zrínyi azonban mégsem állt el attól, hogy a horvátokkal és magyarokkal naponta végrehajtott kicsapások útján kárt ne okozzon a törököknek, igen sokat levágva és fogságba hurcolva közülük.

Midőn eközben megérkezik nagyméltóságú Montecuccoli Rajmondo gróf úr, császári főmarsall, jelenlétével vigaszt nyújt Zrínyinek, Hollachnak; akit bizony már mindenki

³² A Horvátországban török kézen lévő „másik vár”: Zrin, a Zrínyiek ősi fészke a Szávába ömlő Una folyócska közelében, Kosztójnicától délnyugatra volt, ekkor már török kézen.

³³ E hely ismét Zrínyitől: „Akkor ismét azt javasoltam Hohenlohenak és Strozsinak, hogy itt a jó alkalom megtámadni az ellenséget, és kértem, támadjunk az éjjel, míg fáradt és táborában zűrzavar van. Félnünk ugyanis semmitől sem kell, mert mindig kényelmesen visszavonulhatunk. De hallani sem akartak róla... Így azután annyira megjött az ellenség bátorsága, hogy kétszáz emberrel át mert kelni a Murán és beásta magát a szigeten.” Zrínyi Miklós válogatott levelei 1997. 220.

³⁴ Lippay György érsek is Strozzi okolta Kanizsa ostromának sikertelenségéért egy 1664. június 16-án Wesselényihez intézett levelében. Érdemül tudta be vizont, hogy Zrínyi-Újvár alatt a törökkel harcolva esett el. (OL E 199 Kamarai lt. Wesselényi lt. 4. cs. Missiles.)

nehezen várt. Ő tehát miután a vár dolgát elrendezte, Légrádnál ütött tábor³⁵ követte őt Sporc almarsall úr ötezer lovassal, s ugyanott táborzott le, valamint báró Spaar és nagyméltóságú Sulzbach herceg,³⁶ ugyancsak császári marsallok, akik nagy számú gyalogsággal és tüzérséggel érkeztek. Őket követte ötezer magyarral nagyméltóságú Nádasdy Ferenc gróf és Esterházy Pál, s nem csekély számban más grófok és bárók is.

Hadseregünk már akkora volt, hogy ha nem is múlta felül az ellenség erejét, kétségkívül úgy látszott, hogy felér azzal, főleg mivel Horvátországból is segítségül jött Zrínyi Péter gróf úr s vele Horvátország más előkelő urai, körülbelül tízezren. De naponta vártuk az igen népes birodalmi sereget is, nagyméltóságú Badeni herceg és örgróf vezetése alatt, sőt megérkezett Franciaország felséges királyának serege is, méltóságos Polcin marsall és La Folliada almarsall gróf urak vezetése alatt, amely hatezer igen kiváló katonából állt. Ezeket követte háromezer katonával a nagyméltóságú württembergi herceg.³⁷ Mindezekből pedig csakis biztos győzelmet lehetett várni.

Eközben az ellenség naponta közelebb került a várhoz és ágyúival szünet nélkül támadta.

Nagy hasznót jelentett számunkra az a híd, amelyet a Murán keresztül építettek a vár felé, mivel naponta új katonákat lehetett küldeni a várba a kimerültek pótlására. S midőn ezt az ellenség észrevette, ütegállást készített a híd ellen, s ágyúkat vontatva oda roppant nagy kárt okozott a hajóknak, amelyeket apránként elpusztított; továbbá két másik sáncot is emelt, s a vár falait éjjel-nappal ágyúkkal támadta. Eközben a mieink vitézül ellenálltak, s naponta nem csekély kárt okoztak a barbároknak, és pedig annyira, hogy biztosra vettük az ostrom felhagyását, mivel már erőink nem kis mértékben gyarapodtak.

Harmincegyedik fejezet

Míg mindkét részről eme dolgok folynak Zrínyi-Újvárnál, Zrínyi elhatározza, hogy a magyarokkal és a horvátokkal valamilyen nevezetes portyázást hajt végre a török ellen, és miután kiküldte kémait, úgy találta, hogy a dolog könnyen keresztülvihető. Összegyűjt tehát kétezer embert, majd felkeresi Montecuccoli gróf urat és szándékát közölve kéri, hogy néhány német segédcsapatot kaphasson. Megtörténhetik ugyanis, hogy nemcsak elkergeti az ellenséget az aknáktól, hanem magukat az ágyúütegeket is elfoglalja, s az ellenséges ágyúkat, ha nem is szerzi meg, mindenesetre beszögeli és használhatatlanná teszi.

Erről tehát tanácskozást tartottak, amikor közben a mieinket súlyos szerencsétlenség érte. Zrínyi főtitisztjei közül néhányan kiűtöttek a várból az ellenségre, s közülük elsőként ama igen kiváló vitéz, egyszersmind Zrínyinek eddig legsikeresebb katonája támad rá

³⁵ Június 15-én érkezett Zrínyi-Újvár alá Montecuccoli. Esterházy itt újból Zrínyi Montecuccoli-ellenes röpiratának módszerével él: előbb fölmagasztalja Montecuccolit, majd az elbeszélés menetében a pusztá tényekkel lerántja róla a leplet. Zrínyi és Esterházy egyébként nem állt egyedül a Montecuccoliról vallott rossz véleményével. Osztotta ezt Lippay György is, aki szerint a jó alkalmat „majd kimossa kezünkől Montecuccoli Uram”. (A fentebb már idézett levélben: OL E 199 Kamarai lt. Wesselényi lt. 4. cs. Missiles.)

³⁶ Philipp Sulzbach herceg, választófejedelem, altábornagy.

³⁷ A badeni herceg: Badeni Lipót. La Folliada: D'Aubusson François Feuillade (1618–1697) gróf, 1664-ben Coligny helyettese a Magyarországra küldött francia seregben. A württembergi herceg Eberhard Ulrich herceget küldte a sereggel. Június 20-ra Badeni Lipóton, Sparron és Colignyn kívül mindenki megérkezett, és a sereg létszáma elérte a 30 ezret. *Széchy* V. 1902. 104.; *Perjés* 1965. 368.

az ellenségre, s nagy pusztítást végezve a janicsárok között, golyótól találva dicső módon elesik; testét a többiek visszahozták a várba. Ennek az igen vitéz főtisztnek szerencsétlen halála (aki sok mindent elvégzett Zrínyi nélkül, de Zrínyi már kevesebbet végzett önkü), az egész pannón hadsereget roppant fájdalommal töltötte el és könnyekre fakasztotta; sőt igen sokan, más nemzetből valók is úgy gyászolták, mint sajátjukat.

Ez a Kis Farkas pedig született török volt, aki onnan menekülve vette fel a kereszténységet, egy ideig Kiskomáromban tartózkodott, s igen sok kárt okozott az ellenségnek. Zrínyi pedig felfigyelt jeles tetteire és szolgálatát óhajtotta; akinek szavát fogadva annyira hű és derék szolgának bizonyult, hogy a Zrínyi-féle iskolában valamennyi bajtársa közül könnyűszerrel nyerte el az első helyet, és ezért urának mindig legkedvesebb embere volt; hiszen Zrínyi alatt sok százezer forintnyi kárt okozott az ellenségnek, úgyannyira, hogy országszerte bámulták katonai erényeit. Testét később a várból Légrádra vitték és ott temették el.

A tanácskozást befejezve végül úgy határoztak, hogy a portyázás ugyan helyes dolog, de jelenleg nem alkalmas, mivel az ellenség sok tüzelőállást készít, s ezekből, mintha csak erődök lennének, golyózáport zúdíthatnak a mieinkre. Így Zrínyi terve mások ellentmondása folytán füstbement.³⁸

Eközben a közeledő ellenség szünet nélkül azon fáradozott, hogy az aknák részére csatornákat ásson, s az árokhoz közelebb jutva, végül aknákat készített, a mieink pedig fáradhatatlan munkával készítették az ellenaknákat.

Történt pedig, amikor egy bizonyos estén az ellenség, úgy, ahogyan mindennap szokta, minden ágyúját és kisebb löfegyvereit is rásütötte a várra, hogy tetszett nekünk felgyújtani az ellenaknát. Amikor lámcsak! a mélyben meggyújtott tüztől magasba repülő földtömeg igen sok ellenséget elpusztított; sőt én magam is figyeltem a várból, amint oly sok ellenséget küldtünk a másvilágra, akiket a robbanószer ereje kapáikkal s más szerszámaikkal együtt a levegőbe röpített.³⁹ A látvány számunkra természetesen örömdetes volt, főleg amikor a bástyákról hallottuk az ellenség jajveszékélését és kiáltozását. Ezeket elvégezve, fáradhatatlanul gyártottuk az aknáink számára szükséges csatornákat, és nap mint nap rengeteg kárt okoztunk az ellenségnek, amikor Zrínyi újból sürgetni kezdi a császári marsallokat, hogy az ellenséget nyugtalanítani kell, amihez végre hozzájárultak. Közakarattal Zrínyi Péter gróf urat, e másiknak testvérét küldték el háromezer német és hatezer magyar-horvát katonával, hogy Berzence felé vonulva, hátulról támadja meg az ellenséges tábornokot, ugyanekkor pedig a várból kíséreljenek meg kitörést az ellenség aknaárkai és ágyúütegei ellen. S mindez sikerült volna, ha az ellenség, egy bizonyos átszökött muskétás hitszegése folytán, már-már megvalósítás előtt álló tervünkről tudomást nem szerzett volna; amint megtudta, mindkét irányban éberem őrködött, s ezt az egész kedvező alkalmat meghiúsította. És így Zrínyi Péter gróf, anélkül, hogy valamit végzett volna, kénytelen volt visszatérni a táborba, és a támadás elmaradt.

Ugyanebben az időben az ellenség seregének egy részét a Rába folyó felé küldte harcra; ezek, elhaladva a Batthyány-féle végvidék⁴⁰ mellett, igen sok falut porrá égettek, sok jobbágyot lekaszabtak vagy fogságba hurcoltak, mely alkalommal néhány nemesi

³⁸ Erről a tervről Zrínyi is megemlékezik az I. Lipóthoz írt jelentésében. Kis Farkas haláláról beszámol Esterházy Pál június 15-i levele is, *Esterházy* 1989. 325.

³⁹ Vö. Esterházy Pál 1664. június 24-i levelével, *Esterházy* 1989. 326.

⁴⁰ A Kanizsával szembeni végek, amelynek főkapitánya ekkor Batthyány Kristóf volt.

személy is az ellenség kezébe került. Széltében-hosszában néhány nap múlva végre visszatértek a táborba, gazdag zsákmánnyal. A nagyvezír örvendezve fogadta őket, ugyanis ezen a napon a trombiták és sípok megszokott zaján és a dobok lármáján kívül sűrűbb ágyúzással is jelét adták örömüknek, amint a várfalakon figyelve hallottuk. Aminek oka pedig, ahogyan később az átszököktől megtudtuk, ugyanaz volt, amire mi gondoltunk.

Harminckettedik fejezet

Elérkezett már a hetedik hét, és a barbárok még mindig nem tudták hatalmukba keríteni Zrínyi-Újvárat, holott közben soraikból igen sokan elestek, s ezért a vár elfoglalását illetően kevés vagy éppen semmi reményük sem volt. Ámde azért mégsem csüggedtek, sőt éjjel-nappal egyfolytában aknaárkok készítésével foglalkoztak, s iparkodtak ágyúikkal a falat törni, miközben a mieink serényen ellenálltak, midőn egyszer csak, nem tudni, mely balvégzet folytán, anélkül, hogy erre számíthattunk volna, a vár legnagyobb bástyáján, ahol az elraktározott gránátokat és más tűzszerszámokat őrizték, véletlenül tűz keletkezett; hatalmas robajjal szaggatta szét és lökte a magasba a felcsapó láng az embereket és az ágyúkat, s igen nagy szerencsétlenséget hozott ránk. Zrínyinek, a vár parancsnokának fájdalmát növelte még igen derék katonájának, Horváth Andrásnak⁴¹ halála is, aki, míg ekkor az ágyúkra ügyelt fel, s nem megvetendő kárt okozott az ellenségnek, ugyanezen tűzvészről pusztult el. Zrínyinek Kis Farkas után ez volt a legkedvesebb embere a katonai tudományban való jártassága és hosszú tapasztalata folytán.

S midőn ez így történt, akkor végül minden rosszabbra fordult, s a vár megvédésének reménye lassanként kétségbeeséssé kezdett válni. Tudom, hogy az a nagyszívű hős, Zrínyi, ez után a szerencsétlenség után gyakran nézett úgy várára, könnyes szemmel, mint ami rövidesen el fog veszni; főleg miután nap mint nap látta az ellenség előhaladását s a mieinknek tőle való elidegenedését, sőt azt is, hogy a keresztény sereg feldúlja birtokait, fosztogatja a templomokat, megbecsteleníti és gyilkolja nyomorult népét.⁴² Tudom, hogy ezekről a dolgokról elég gyakran panaszkodott nekem bizalmasan, könnyezve, s várát már nem a magáénak, hanem az ellenség várának nevezte. S ez a nemes és harcra született lélek nem sokáig tartóztatta kis időre visszafojtott bánatát, és hogy ne lássa várának oly szégyellnivaló vesztét, elment a táborból Csáktornyára, ugyancsak saját várába, miután tőlem s még néhány embertől búcsút vett.⁴³

Bizony nem tudtam szánakozás nélkül nézni eme pannoniai Marsnak ily nagy szerencsétlenségét, aki nélkül, mint a juhok, ha pásztoruk elvész, semmi mást nem várhattak a pannonok, csak csupa veszedelmet.

Ezen a napon bementem a várba és íme! megkezdődött már az ágyúknak a bástyákról és a várból való kivitele, s más hadifelszereléseknek a szigetre szállítása, a bástyák alá pedig

⁴¹ Horváth András 1654-ben egy ideig Kanizsán volt török fogságban, de kiszabadult, s részt vett a téli hadjáraton is. 1664 elején Babócsa várában maradt az őrség tagjaként. Vö. *Hunyady* 1980. 77., 80.

⁴² Erről Zrínyi is ír július 17-i emlékiratában.

⁴³ Zrínyi a június 26-i tanácskozás után látva, hogy nem tud semmit sem elérni, határozta el magát arra, hogy Bécsbe megy panaszt tenni. Június 27-én még a zrínyi-újvári táborból írt egy Montecuccolit vádló levelet I. Lipótnak, majd két napra rá, 29-én el is utazott Csáktornyára. Lásd Esterházy Pál június 31-én kelt levelét. *Esterházy* 1989. 327. Vö. *Klaniczay* 1964. 768.

lőport szórtak, hogy a várat felrobbantsák. S ebből, mintha csak tükörből látnám, könnyen megértettem, mire is törekszenek ezek az emberek.⁴⁴ A következő napon tehát a magyarok és a horvátok egymás között tanácskozást tartottak, és egyhangúan elhatározták, hogy Zrínyi Miklóst Csáktornyáról mindenképpen vissza kell hozni, hiszen még pusztá jelenléte is többet használ az ügynek, mint mások munkálkodása. Közakarattal tehát engem küldtek el postán, és másnap hajnalban oda is érkeztem, és a bánatos Zrínyit, akit még ágyban találtam, sűrű sóhajtozások közepette, amennyire tudtam, megvigasztaltam, és átadtam azt a levelet, amelyet nagyméltóságú Montecuccoli gróf főmarsall úr, nagyméltóságú Nádasdy Ferenc gróf és Zrínyi Péter gróf, valamint más grófok és mágánok írtak neki.⁴⁵ S végre kétórai beszélgetés után, igen sok érvet felsorakoztatva, nehezen bár, de rávettem a táborba való visszatérésre. S midőn ugyanezzel a postával vidáman visszatérek a táborba és elmegyek Zrínyi-Újvár mellett, ó fájdalom, látom a helyzet gyászos fordulatát, látom, amit egyetlen kereszténynek sem kívántam volna, hogy lássa. A török ugyanis, amint ügyesen felfedezte, hogy már nincsenek a várban ágyúk, s minden jel szerint a mieink elvesztették reményüket, elhagyva közelítőárkait általános támadást intéz a vár ellen. Reggel hét óra körül tehát megindult a roham hatalmas kiáltozással, s először körülbelül ötven török rohan rá az előbástyára, s mivel magyar sereget már öt napja nem engedtek be a várba, onnan csupán kardokkal a mieink közül több mint háromszázat lekerget, sokakat lemészárol és elfoglalja az említett előbástyát.⁴⁶ S ezzel meg nem elégedve elűzi a mieinket a várárokból és a „falsa bracha”-nak nevezett mellvédekről,⁴⁷ és elszántan üldözve őket a feljebb fekvő részekre hajtja, majd végül a második roham alkalmával éppen azon a kis kapun keresztül hatolna be a várba, amelyet a mieink, félelmükben menekülve, nyitva hagytak; kaszabolni kezdik s annyira összezavarják őket, hogy már senki sem gondolt a védelemre, hanem mindnyájan, rend nélkül, elhagyva fegyvereiket, állomáshelyüket, rémülten menekültek a hídhöz, miközben néhány tiszt hiába próbálta feltartóztatni őket. Ott pedig, mivel a híd a közepén beszakadt, igen sokan merültek a vízbe, miközben a török a kereszténység örök gyalázataira elfoglalta a várat.

Könnyes szemmel néztem ezt a tragédiát, midőn láttam, hogy annyi száz meg száz keresztény oly csúfosan vízbe merül, s figyelhettem, amint a diadalmaskodó török körüljárja a vár falait, s minden félelem nélkül behatol a házakba, s szemlélhettem, amint ellenséges zászlókat tűz ki a falakra nagy dölyfösen. De ennél sokkal jobban fájt, hogy Zrínyit rábeszéltem a visszajövetelre, s ezt a szörnyűséget látnia kell.

És ekképpen ment végbe Zrínyi-Újvár elfoglalása.

⁴⁴ Lásd Esterházy Pál június 24-i levelét, *Esterházy* 1989. 326. A bástyákat előre aláaknázták, hogy miután a várból kimentek, fölrobbanthassák. Egy nappal az elfoglalás előtt pedig a vár német parancsnoka még Zrínyi 100 emberét is kiküldte.

⁴⁵ Montecuccolit kellemetlenül érintette Zrínyi eltávozása és esetleges panasza, ezért még Bécsbe is írt, hogy bírják maradásra. *Klaniczay* 1964. 768. Minden jel arra mutat, hogy Zrínyi Esterházyt kedvelte talán leginkább a magyar főurak közül, és ezért esett éppen rá a választás a nehéz követségben. Lásd még Esterházy Pál visszaemlékezését (*Esterházy* 1989. 309.), valamint 1664. június 30-i levelét (*Esterházy* 1989. 327.).

⁴⁶ Esterházy ismét Zrínyit idézi a vár június 30-i elfoglalásáról.

⁴⁷ „Falsa bracha”: a várároknak a vár felé eső oldalán épített tüzelfőállás, amelyből az árkot tűz alatt lehetett tartani. (Perjés Géza magyarázata.)

10.

*Raimondo Montecuccoli: Relazione della campagna dell'Armata Cesarea
nell'Anno MDCLXIV⁴⁸
(Fordítás olaszból)*

[4r] Amikor megérkezett Őfelsége a császár 1664. június 4-i saját kezű parancsa, mely elrendelte, hogy Montecuccoli gróf tábornagy⁴⁹ azonnal induljon el Bécsből a postával Grazba és Zrínyi szigetére,⁵⁰ hogy átvegye a sereg parancsnokságát, két ellentétes érzés kerítette [ő] hatalmába. Egyrészt a parancs iránti vak engedelmesség, másrészt a katonai szempontok, a haderő gyengeségének tudata feszült egymásnak. A téli pécsi lovaglás⁵¹ ezer szenvedése [és] Kanizsa sikertelen ostroma, amelyek felemésztették a régi kipróbált katonák nagy részét, [illetve] a folytonos csapások és betegségek a sereget fásulttá tették s félelemmel töltötték el. A szüntelen harc, amely lélegzetvételnyi időt sem hagyott a katonáknak, [4v] tönkretette ruházatukat, [továbbá] teljesen megtörte lelküket és felőrölte erejüket. Mindez minimálisra csökkentette a tapasztalt katonaság számát, az újakkal viszont alig lehetett valami érdemlegeset kezdeni, mivel bármely helyzetben inkább csak a zűrzavart keltették, mert teljesen tapasztalatlanok voltak, még arra sem képezték ki őket, hogyan kell vinni a fegyvert, nemhogy használni. A törökök viszont pihentek, büszkék és győzedelmesek voltak, mivel minden ellenállás nélkül sikerült bevenniük Berzencét és Babócsát,⁵² megsegítették Kanizsát, továbbá nagyon sokan is voltak.

Azon túl, hogy a hadjárat [tervét] már összezavarták – mivel a hadjárat idő nagy része már eltelt, és a háború helyszíne nehéz és előnytelen terepre tevődött át, ahol a raktárak sem voltak előkészítve (a Duna mentén lettek felállítva) –, a[z utánpótlás]szállítás sem volt lehetséges, a birodalmi katonaság csatlakozását pedig csak késve és nagy nehézségek árán lehetett elérni.

Montecuccoliban az engedelmességre való hajlam kerekedett felül, [5r] így csupán előzetes mentegetőzésként egy feliratot készített a császárnak arról,⁵³ hogy ha bármi [szerencsétlenség] történne, az nem az ő hibája lesz, és legalázatosabban tiltakozott [azon feltételezés ellen, hogy] esetleg kímélné igyekezetét, törődését, fáradtságát, vérét, életét őfelsége szolgálatában, de erősen reméli, hogy a császári igazságosság nem akarja a jövőben megvádolni őt, sem pedig arra kötelezni, hogy vegye figyelembe azokat a dolgokat, melyek mások ötletein és szövevényes cselekedetein alapultak, illetve tőle [Montecuccolitól] idegen okok következményei lettek.

⁴⁸ *Relazione della campagna dell'armata cesarea nell'anno MDCLXIV.* A mai napig kiadatlan. Lelőhelye: ÖStA KA AFA 1664/13/29. fol. 1–42. (Olaszból fordította F. Molnár Mónika és Nagy Levente, a jegyzeteket készítette Domokos György.)

⁴⁹ *Marescial di Campo*, azaz németül Feldmarschall, amely természetesen nem azonos a ma használatos katonai hierarchia rangfokozatával, hanem a hadsereg főparancsnokát jelöli.

⁵⁰ Azaz a Muraközbe.

⁵¹ Azaz Zrínyi téli hadjárata.

⁵² Ezeket az említett téli hadjárat során foglalták el az oszmánoktól a szövetséges csapatok.

⁵³ Nyilvánvaló, hogy Montecuccoli itt az az évi hadjárat már lezajlott eseményeire utal.

8-án a postával elindult Bécsből, és egy kis időre megállt Grazban, hogy egyeztessen az ottani hivatalnokokkal⁵⁴ a háborúhoz szükséges dolgokról. Június 15-én érkezett meg az A-val jelölt táborba.

Akkorra már Zrínyi várát megtámadta és ostromolta az ellenség. A császári sereg, a fent nevezett okok miatt, kimerült, fáradt, kedvetlen volt, de főként tisztekben szenvedett hiányt, [5v] mivel azok legnagyobb része megsebesült.

Meg kellett védeni a várat és a Mura átkelőjét. (A bal oldal, ahol az ellenség állt, hegyes volt, uralgott [ti. a környék felett], erdők borították és a folyó kanyarulata is mind neki kedvezett. Az ellenkező part lapos, mélyen fekvő és védtelen volt.) A több mérföldnyi szakaszon az emberek még váltani se tudták egymást az árkokban, mivel létszámuk annyira lecsökkent, s mert a szövetségesek emberei közül nem állt szolgálatban több mint 2500 gyalogos és 500 lovas. Zrínyi gróf a [június] 17-i megbeszélésen azt mondta, hogy a magyar végváriak – mivel éveken át nem kapták meg fizetségüket – nagy bizonytalanságban vannak, ezért egyáltalán nem lehet számítani rájuk. A vár és a partszakasz védelmére minden nap elhasználtak 10 [6r] mázsa⁵⁵ ólmot, így gyakran muníció- és élelemhiány lépett fel. Ezt az erősséget nem erősítmények mintájára emelték (sem a földrajzi helyzete, sem maga az építmény, sem a terület nem tette ezt lehetővé), hanem azért, hogy – egy redoute-tal⁵⁶ együtt – védje a hídfőt, amely biztosította az átjárást a Murán Kanizsa felé, s hogy fedezze azokat a csapatokat, amelyek békeidőben portyázásra indultak. Ez tehát egy semmirevaló hely volt: se árka, se contrascarpája,⁵⁷ se formája,⁵⁸ se szárnyai,⁵⁹ sem föld belülről.⁶⁰ A víz felől egészen nyitva állt: és valóban teljesen ki volt téve annak, hogy a támadás bármely órájában elesik. Uralták [ti. a szomszédos magaslatok], a kitörések szempontjából is kényelmetlen volt a meredek lejtő és a szemben levő dombok miatt. Szűk [volt], ahol csak kevés ember fért el kavarodás és egymás akadályozása nélkül. Nem érte meg tehát védelmezni.

[6v] Az ellenség egész egyesített haderejével támadta [a várat], a keresztények viszont csak kisebb csapatokkal tudtak segíteni, mivel arra kényszerültek, hogy kizárólag⁶¹ a hídon vonuljanak át, amelyet az ellenség szemmel tartott és folyamatosan lőtt. Így tehát ő [Montecuccoli] neki se állt volna a védekezésnek, ha nem vette volna figyelembe, amit mások beszéltek, ti. azt, hogy nem megsegíteni akarta a várat, hanem ellenaknákkal⁶² leromboltatni és minél előbb a földdel egyenlővé tenni, meggyújtani és a levegőbe repíteni, még azelőtt, hogy el nem érkeznek a végsőkig. A katonai okok sem igazolták, hogy egyetlen

⁵⁴ Értsd: a Belső-ausztriai Haditanács hivatalnokaival.

⁵⁵ A korabeli mázsa körülbelül 50 kg-ot tett ki.

⁵⁶ *Ridotto di campagna*, redoute, egy egyszerű, négyszög alakú tábori sánc, esetleg árokkal és/vagy karóssal körülvéve. Glossarium Artis 1979. 90.

⁵⁷ *Contrascarpa*: a várakok külső oldala; a korabeli terminológiában olykor beleértették a fedett utat, a vársíkot és az annak mellvédje mögött levő lövészpadot is. Glossarium Artis 1979. 135.

⁵⁸ Nem egészen világos, hogy Montecuccoli mit ért e szón. A *forma* elsősorban az ágyúk öntőformáját jelentette. Gran dizionario teorico-militare. Italia, 1847. 325. Itt talán a szabálytalan alaprajzi elrendezésre és a falak hevenyészett (?) szerkezetére vonatkozik.

⁵⁹ *Fianchi*, bástyaszárny, a bástya két, a kurtinára merőlegesen álló oldala.

⁶⁰ Szó szerinti fordítás, ám feltehetően a „föld” szó itt a várfalak földtöltésére vonatkozik, amely Montecuccoli véleménye szerint nem volt elég vastag.

⁶¹ Az eredeti a *difflare* kifejezés azt jelenti, hogy egyenesen, de itt nyilván úgy értendő, hogy csak a hídon lehetett átkelni.

⁶² Az olaszban valóban *contramina* szerepel, ami első látásra értelmetlennek tűnik. Nagyon valószínű azonban, hogy Montecuccoli itt a már előre, az ellenséges támadás esetére elkészített ellenaknákra gondolt.

katona életét is veszélyeztessék. A hadi gyakorlat már megmutatta, hogy az ilyen kis várcsákákat, melyeket egy folyónak arra az oldalára helyeznek, ahol az ellenség serege áll, és ahová az ellenség orra előtt csak kisebb erősítéseket lehet küldeni, fel szokták adni. D'Avancour báró többször tanácsolta, hogy így tegyünk, [7r] kötelezve magát, hogy amint az ellenség serege eltávozik, nyolc nap alatt jobbat épít helyette. Mégis, vagy a fenti okok miatt vagy azért, hogy időt nyerjenek a különböző helyekről érkező keresztény erők összegyűjtéséhez, és hogy lefoglalják az ellenséget, hogy ne is kezdhessen máshol egy újabb akcióba, és hogy ott [a vár alatt] a lehető legtöbb embert és lovat veszítse, 17-én [hadi] tanácsot tartottak, ahol a következőket tárgyalták meg:

1. hogyan lehetne megvédeni az erősséget, hogy az ne vesszen el?

2. mikor már nem lehet tartani az erősséget, hogy lehet lerombolni a hidat és megvédeni a Murát?

A következő döntés született:

1. az első naptól fogva tényleg úgy látszott, hogy az erősség elveszését lehetetlen megakadályozni, mégis

2. minden emberileg lehetséges módon védekezni kell, aknakutakkal,⁶³ ellenaknákkal, aknakamrákkal,⁶⁴ traverzekkel,⁶⁵ sáncokkal,⁶⁶ palisádokkal,⁶⁷ caponiere-ekkel,⁶⁸ [7v] elásott bombákkal, kézi- és nagyobb gránátokkal, ellenütegekkel és más hasonló dolgokkal;

3. hogy minden nap frissítsék és váltsák a katonákat, azért, hogy jobban el tudják viselni a nagy fáradalmakat és az állandó virrasztásokat;

4. hogy Spick alezredesét,⁶⁹ Jacopo Leslie grófot, aki kezdettől fogva a Vár parancsnoka volt, váltsa fel Strozzi alezredese, Tasso, annak ellenére, hogy a szövetségesek vonakodtak ezt megtenni.

Június 18-án megérkeztek a táborba a horvátok és a dragonyosok.

Június 19-én megjött a német lovasság, valamint Nádasdi és Batthyány magyarjai.

20-án [újja⁷⁰]szervezték a Mura védelmét, kijelölve minden egyes csapattestnek azt a szakaszt, amelyet árkokkal és őrséggel biztosítani kellett, vagyis

1. a Mura és a Dráva összefolyásától a várig tartó terület [8r] a császáriaké volt;

2. a vártól Kotoribáig a szövetségeseké;

3. Kotoribától feljebb Zrínyi gróf, Nádasdi és Batthyány hajdúi.

Ezen kívül egy nagy rohamot is elrendeltek 22-én reggelre, a következőképpen:

1. 2200 német gyalogos és 500 hajdú egy parancsnok⁷¹ vezetésével,

⁶³ Pozzo, függőlegesen kiásott kútszerű lyuk az ellenséges aknák felderítésére. Gran dizionario teorico-militare 1847. 535.

⁶⁴ A *fornello* szó szerint üreget jelent, de katonai jelentése szerint az aknafolyosó végében kiásott aknakamra, ahol a löport elhelyezik. Gran dizionario teorico-militare 1847. 326.

⁶⁵ A támadás irányára merőlegesen húzott sánc. Glossarium Artis 1979. 163–164.

⁶⁶ *Tagliata*, „különálló sáncolás, mely mellvéddel ellátott, vagy anélküli egyszerű árkokból áll. A bástyák torka, szűk átjárók, utak védelmére használják.” Gran dizionario teorico-militare 1847. 707.

⁶⁷ Fatörzsekből összerótt palánk, de általános értelemben jelenthet mindenféle tábori építményt, amely az ellenség mozgását akadályozza.

⁶⁸ Eredetileg a szárazárok aljába épített, fedett lövészállás. Glossarium Artis 1979. 129–132.

⁶⁹ Az „alezredes” természetesen modern fogalom, jobb híján, a „tenente colonello” ekkoriban az ezred parancsnokának helyettese.

⁷⁰ Nyilvánvaló, hogy a Mura partját addig is védték.

⁷¹ A *General di Battaglia* a támadásra kijelölt különítmény parancsnokát jelenti.

2. két 600 fős csapat⁷² közül az egyik menjen rohamra, a másik álljon tartalékban,
 3. az emberek álljanak a hegy lábánál egy órával a napkelte előtt,
 4. a fegyverek közt legyen sok félpika, puskák, *Kurzweweher*,⁷³ rőzsekötegek, szekercék és kézigránatok.

21-én megérkezett a gyalogság.

22-én már jókor éjszaka készen álltak az emberek a várban, hogy a megegyezés szerint napkelte előtt egy órával elinduljanak. De egész éjjel esett az eső, [8v] és annyira feláztatta a talajt, valamint a hegy meredek, lejtős részét, hogy az nagyon csúszóssá és használhatatlanná vált, úgyhogy ez megakadályozta az akció végrehajtását.

Az embereknek vissza kellett vonulniuk, és [Montecuccoli] megparancsolta, hogy a támadást másnap reggel kell végrehajtani.

23-án azonban egy katona megint megghiúsította [az akciót], aki az előző éjszaka a várból átszökött az ellenséghez, elárulta és felfedte a vállalkozást. Láta [Montecuccoli], hogy az ellenség a legközelebbi árkok őrseit a szokásosnál tizenkettővel több zászlóval⁷⁴ erősítette meg, de ugyanúgy a lovasságot is. Talán, Isten segedelmével, ez a szerencsétlenség [ti. az akció megghiúsulása] a mieinknek kisebb kárt okozott, mert amikor [Montecuccoli] figyelembe vette, hogy milyen szűk az a hely, ahol egyáltalán az embereinknek a hegyoldalon fel kellett vonulni, és az ellenség zárt és sűrűn egymás mellett fekvő árkainak minőségét, melyekben ott volt az egész egyesített janicsárság, kétségesnek látta az akció sikerességét.

[9r] 26-án újból tanácsot tartottak, megtárgyalva, hogy lehetne-e mégis valamit tenni az ellenséggel szemben, és egyhangúlag úgy határoztunk, hogy

1.) az ellenséget saját állásaiban, frontálisan megtámadni, ahol az emelkedő, az erdő, a Mura kanyarulata az ő előnyét szolgálta, ráadásul a szeme láttára átkelni a folyón, túljutni a hegyoldalon, az erdőn és a sáncokon, egy igen kockázatos vállalkozás;

2.) mindent összevetve azonban a másik megoldás sem tűnt kevésbé veszélyesnek és kockázatosnak: vagyis [a török tábor] oldalba támadni, [ehhez] kétszer átkelni a Dráván, egyszer a török tábor közelében, másodszor lejjebb, ahol a két folyó Ternia⁷⁵ felé összefolyik, és azután mindenkinek újra meg kell keresni a saját helyét [értssd: újból hadrendbe állni], és mindeközben elhagyják a vonalakat a Mura mentén, melyekben vagy egyáltalán nem, vagy csak kevés őrség marad.

[9v] 3.) Minden pillanatban úgy látszott, hogy az ellenség megpróbál megtámadni minket és átkelni. Ha tehát jónak tűnt, hogy összecsapjunk velük, akkor miért ne hagyjuk jönni? Miért ne fogadjuk őket ott, ahol a helyzetünk előnyösebb, ahelyett, hogy mi keressük őt?

4.) Tehát meg kell várni az egyesülést a birodalmi csapatokkal, akik a Bádeni őrgroffal jönnek, és akkor meghozni a megfelelő döntést.

⁷² Az eredeti *battaglie* kifejezés ugyan jelent zászlóaljat is, amely a korszakban egy adott feladatra elkülönített, meg nem határozott létszámú harcászati egységet jelölt, ám gyakori a „csapat, csoportosítás” értelem is. Mivel itt ezt nem lehet egyértelműen eldönteni, ezért az általánosabb jelentést használtuk.

⁷³ Nincs megfelelő magyar neve. Az altisztek által használt, inkább hatalmi jelvényként szolgáló, rövid szál-fegyver.

⁷⁴ Az *insegne* jelent zászlót is, de jelen esetben bármit, amit a török seregben csapatjelvényként használtak, például lófarkas boncsokot; a megerősítés természetesen a zászlók alatt szolgáló csapatokkal történt.

⁷⁵ Dernia.

27-én délben az ellenség rohamra indult a ravelin⁷⁶ ellen, de, mindkét oldalon nagy embervesztéssel, sikerült visszaverni. Ez idő alatt az ellenség nagyon elfáradt, és egy végső erőfeszítést tett, hogy elfoglalja a várat, hogy átjuttassa ágyúit, felszereléseit a Murán, de mindkettőnél jelentős ellenállásba ütközött, egészen addig, míg

28-án Tasso alezredes, aki a [vár] parancsnoka volt, [levelet] írt, melyben kérte, hogy vegyék figyelembe [10r] a vár állapotát, mely immár védhetetlen, az emberek félnek és a palisádokat – melyek védelmül szolgáltak – az ellenség felégette.

29-én az ellenség annyira előrenyomult a vár alá, hogy az ágyúk már nem érték el őket (nagy bombákat dobtak az ellenség árkaiba, melyek jelentős kárt okoztak nekik); és a romló helyzet elérkezett a végkifejletéhez, mivel az ellenség egész haderejével elhagyta árkait és kitért, oldalról közeledve, ott, ahol az [erőd]vonal nyitott volt és nem folytatódott a folyóig. Ekkor az összes főtsízt, D'Avancourt, Tasso, Rumling, Buttler, Rossi írt, mivel úgy döntöttek, hogy visszahívják az árkokból⁷⁷ a mindenfelől támadott őrséget, azért, hogy ezen erők várható visszaszorítása ne hozza a többi katonaságot még nagyobb zűrzavarba és félelembe; éppúgy [elhatározták, hogy] az ágyúkat is hátravonják, s ez meg is történt.

[10v] 30-án korán reggel az ellenség felrobbantott egy aknát a vár ravelinjének csúcsában,⁷⁸ éppen akkor, amikor Montecuccoli és Sparr tábornokok a bástyán álltak és megszemléltek a várat. Majd [az ellenség] állást foglalt annak [ti. a ravelin] romjaiban, s ugyanúgy kétoldalt is állást foglalt, ahol a szárnyak már elpusztultak, vesszőnyalábokkal és sánckosarakkal⁷⁹ fedezve magukat. A tábornokok, látva, hogy nem maradt más védekezés, mint egy egyszerű sánc⁸⁰ egy kis árokkal és egy palisád, megparancsolták Tassonak, hogy amikor ő úgy ítéli meg, hogy már nem lehet tovább védeni ezt szakaszt,⁸¹ még időben fel kell gyűjtani a faserkezeteket és a házikókat, visszarendelni a katonákat, felrobbantani az aknákat, melyek már meg voltak töltve, lerombolni a helyet, visszavonni az őrséget a hídon túlra, és aztán lerombolni azt is. És a parancsnok úgy ítélte meg, hogy még tudja tartani [11r] a következő napig. De alighogy a tábornokok eltávoztak, és megérkeztek a táborba, az ellenség oly hevesen rohamozta meg az említett sánct,⁸² hogy a védők megzavarodtak, és anélkül, hogy idejük lett volna lerombolni akár a várat, akár a hidat, teljes összevisszaságban, sok tiszt és körülbelül 800 ember elvesztésével elmenekültek a túlsó partra, ahol a [keresztény] sereg volt, ki a hídon át – mely a túlságosan nagy súlytól megterhelve leszakadt –, ki úszva. De az ellenség nem hagyott semmiféle esélyt rá, hogy abban a zűrzavarban sikerüljön nekik [ti. a menekülőeknek] a Murán való átkelés. Ám a védelem, amelyet már korábban előrelátóan

⁷⁶ Montecuccoli itt a *mezza luna del forte* kifejezést használta, amely szó szerint félholdat jelent. Hivatalosan és szakszerűen a bástyák csúcsa elé helyezték, ék alakú védművet neveztek így, de alakja folytán olykor a ravelint is. Másutt Montecuccoli is ez utóbbi kifejezéssel élt. Glossarium Artis 1979. 85.

⁷⁷ Nyilván a saját maguk által az árokban vagy a ravelinben ásott árkokról, esetleg az Esterházy által említett *fausse braye*-ről van szó.

⁷⁸ Lásd erre vonatkozóan Domokos 2012.

⁷⁹ A *rondaccia* eredetileg egy bizonyos fajta kerek pajzsot jelöl, ám itt értelemszerűen a rőzséből font, földdel töltött, kerek ágyúkasokról van szó.

⁸⁰ Montecuccoli itt is a *tagliata* szót használja, amely jelenthet fatörzsekből épített torlaszt, de fedett lövészállást is.

⁸¹ A *riparo*, azaz franciául rempart, eredetileg az egész várfalat jelölte, de jelentette a bástyák és kurtinák földtöltésének a mellvédek mögött húzódó, széles, sík tetejét. Glossarium Artis 1979. 167–171.

⁸² *Rintrincimento*, ami jelenthet egyszerű sánct, de olyan védművet is, amelyet a szétlőtt fal mögött építettek a várható betörés elhárítására. Glossarium Artis 1979. 146–147.

odahelyeztek, annyira derekasan megállta a helyét, hogy két órai heves harc után a szándékában megakadályozott ellenség kénytelen volt visszavonulni, mert céljukat nem érhették el, pedig nagyon sok embert veszítettek.

[11v] Az ellenség azonban többször is kísérletet tett és megújította erőfeszítéseit, élve azokkal az előnyökkel, amelyeket a saját oldala biztosított neki: az uralkodó magaslat, a nagy mennyiségű fa és a kiszögellések, amelyeket a folyó kanyarulata képezett. Ahol átellenben a keresztény sereg állásai alacsonyabban [*feküdtek*], területe pedig fedezetlen és nyitott volt, teljesen kiteve ellenséges tűznek, ott újabb erőfeszítéssel mély árkokat kellett építeni, melyek a tábortól egészen a folyó mentén húzódó árkokig értek. De redoute-okat sem lehetett készíteni, ahogyan az szokásban volt, mert a szemben levő magaslat erősen akadályozta ezt, hanem ehelyett földbe ásott mély gödröket⁸³ és olyan széles árkokat kellett csinálni, amelyekben három ember is elfért egymás mellett. Végre az ellenség, látván, hogy nem tudja megtörni [*ti. a keresztény sereg ellenállását*],

[12r] július 7-én felrobbantotta az aknákat, felégette és teljesen a földdel tette egyenlővé a várat, amiből világosan látható, mennyire gyengének ítélte ezt a várat, olyannyira, hogy sem megtartani, sem pedig használni nem akarták.

8-án a törökök úgy tettek, mintha elvonulnának, de nem vonultak el. Talán arra vártak, hogy ha mi elmentünk és szabadon hagytuk a Mura átkelőit, akkor ők hirtelen visszajönnek, és elfoglalják azokat.

⁸³ A *caldaie* szó szerint üstöt jelent, de itt értelemszerűen olyan mélyedésekről van szó, amelyekbe a katonák be tudtak húzódni az ágyúzás elől.